

SAFEHABITUS

Varnost in zdravje
pri delu na slovenskih kmetijah
Problemi, potrebe in dobre prakse

ZRC SAZU

SafeHabitus

Mateja Slovinc Grasselli in Majda Černič Istenič
Varnost in zdravje pri delu na slovenskih kmetijah
Problemi, potrebe in dobre prakse

© 2025 Mateja Slovinc Grasselli in Majda Černič Istenič, ZRC SAZU, CoP Slovenia (izvirnik / original)
© 2025 *Mateja Slovinc Grasselli in Majda Černič Istenič, ZRC SAZU* (slovenski prevod / translation)

Prevod / Translated: Stefan Rac

Recenzenti / Reviewers: dr. Tiina Mattila, dr. Joseph Firnhaber, dr. Diana Van Doorn, dr. Jarkko Leppälä

Oblikovanje in prelom / Design and page layout: Nina Semolič

Izdajatelj / Issued by: Družbenomedicinski inštitut ZRC SAZU / Socialmedical Institute ZRC SAZU

Za izdajatelja / Represented by: Lilijana Šprah

Založnik / Published by: Založba ZRC

Za založnika / Represented by: Oto Luthar

Glavni urednik založbe / Založba ZRC editor-in-chief: Aleš Pogačnik

Tisk / Print: Cicero Begunje, d. o. o.

Naklada / Print run: 300

Prva naklada, prvi natis. / Prva e-izdaja. | *First edition, first print. / First e-edition.*

Ljubljana 2025 / Ni namenjeno prodaji | *Not for sale*

Publikacija je brezplačna | *This publication is free of charge*

Monografija je nastala v okviru raziskovalnega projekta SafeHabitus, ID oznaka 101084270, ki ga financira Evropska komisija in programske skupine Raziskave o duševnih stiskah in dobrem počutju, ID oznaka P5-0439, ki jo financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije / *The book was produced as part of the SafeHabitus research project, ID 101084270, funded by the European Commission and by the Research Programme on Studies on Distress and Being Well, ID P5-0439, funded by the Slovenian Research Agency*

Prva e-izdaja je pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 (razen za tisto gradivo, ob katerem so posebej navedeni drugačni pogoji rabe) prosto dostopna / *The first electronic edition is freely available under the terms of the Creative Commons licence CC BY-NC-ND 4.0 (except for materials for which other terms of use are explicitly stated):* <https://doi.org/10.3986/9789610509738>

Katalogni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

ISBN 978-961-05-0972-1

COBISS.SI-ID 230555907

ISBN 978-961-05-0973-8 (PDF)

COBISS.SI-ID 230528515

Vsebina

ZAHVALA	2
----------------------	---

1. DEL: UVOD

Kaj je SafeHabitus?.....	4
Zakaj »več akterjev«?.....	4
Želite izvedeti več?.....	4
Struktura projektne skupine SafeHabitus.....	5

2. DEL: POVZETKI PRAKSE

POVZETEK PRAKSE 1:

Pregled kmetijstva ter varnosti in zdravja pri delu v kmetijstvu v Sloveniji.....	7
---	---

POVZETEK PRAKSE 2:

Slovenska skupnost prakse za varnost in zdravje pri delu na kmetijah v okviru projekta SafeHabitus.....	13
--	----

POVZETEK PRAKSE 3:

Varnost in zdravje pri delu v kmetijstvu in prednostne potrebe na tem področju.....	19
---	----

POVZETEK PRAKSE 4:

Odzivanje na pereče probleme: Varnost pri delu na kmetijah in nezgode s kmetijsko mehanizacijo	25
---	----

POVZETEK PRAKSE 5:

Odzivanje na pereče probleme: Skrb za socialno varnost kmetov in kmečkih družin.....	33
--	----

POVZETEK PRAKSE 6:

Odzivanje na pereče probleme: Skrb za duševno zdravje slovenskih kmetov	41
---	----

POVZETEK PRAKSE 7:

Psihosocialno svetovanje za kmete.....	47
--	----

Zahvala

Zahvaljujemo se članom Slovenske skupnosti prakse za njihov nadvse dragocen čas, strokovno znanje in podporo pri izvajanju projekta SafeHabitus. Njihova pripravljenost sodelovati in z različnih vidikov obravnavati težave, s katerimi se soočajo kmetje in kmetijski delavci, je bila na dosedanjih srečanjih zelo spodbudna in produktivna. Čeprav sta večino vsebine, predstavljene v tej knjižici, pripravili dr. Majda Čerňič Istenič in dr. Mateja Slovinc Grasselli, smo bili odvisni od znatnega prispevka članov Slovenske skupnosti prakse. Zahvaljujemo se tudi našim partnerjem projekta SafeHabitus, zlasti gospe Tiini Mattila (Luke, Finska) in gospe Anamariji Tomičič (AEIDL, Belgija), za pomoč pri pripravi predstavitve dela Slovenske skupnosti prakse v tej knjižici.

Uvod

V okviru projekta SafeHabitus, ki ga financira Evropska unija, je bila v Sloveniji leta 2023 ustanovljena Slovenska skupnost prakse (SI-CoP). V tej knjižici je predstavljen pregled dela, ki ga je SI-CoP opravila od takrat. Ker bo SI-CoP delovala do leta 2026, jo je treba obravnavati kot »živ dokument«, ki se bo posodabljal, ko bodo opravljene še nadaljnje dejavnosti in pridobljeni še številni drugi rezultati projekta.

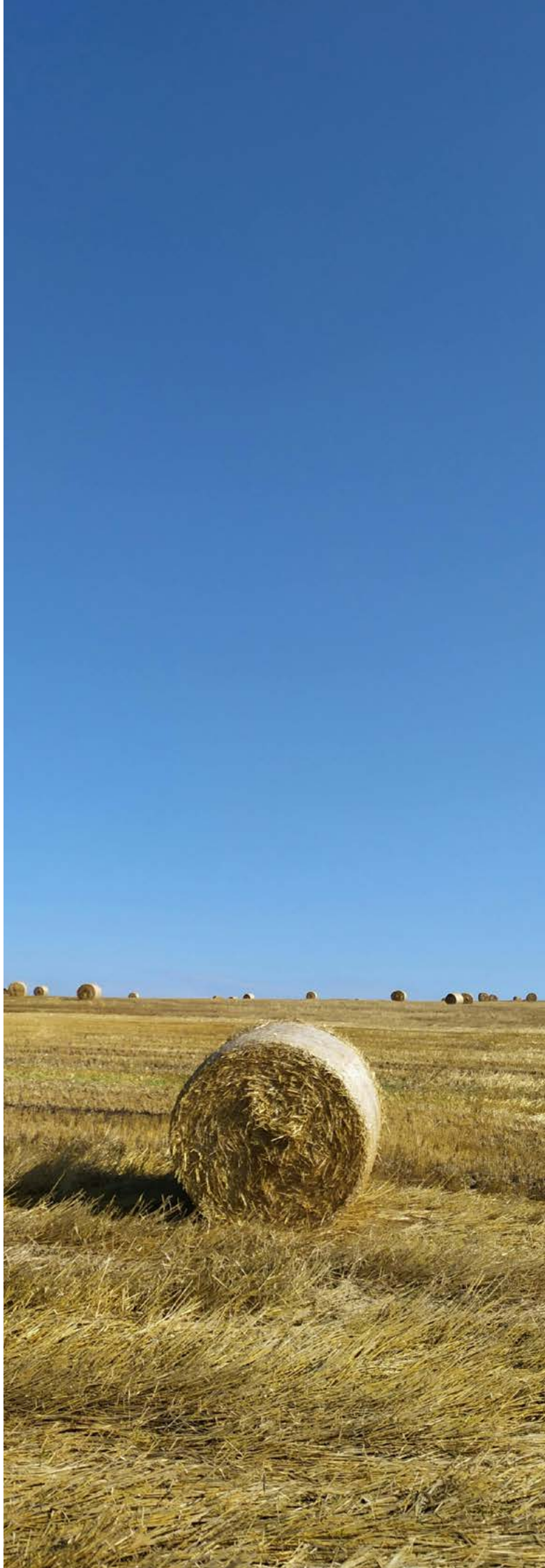
V tej knjižici predstavljamo ozadje projekta SafeHabitus, osnovne značilnosti kmetijstva v Sloveniji in nekatere ključne vire težav in priložnosti za izboljšanje varnosti in zdravja pri delu v kmetijstvu. Obenem predstavljamo dosedanje delo SI-CoP skupaj z nekaterimi »dobrimi praksami«.

Podobne knjižice so ali jih bodo pripravili v 11 drugih državah, iz katerih prihajajo partnerji projekta SafeHabitus in obravnavajo vprašanja in izzive, s katerimi se soočajo kmetijska podjetja, kmečke družine in podeželske skupnosti. Njihove vsebine vključujejo tudi priložnosti in dobre prakse, ki lahko prispevajo k izboljšanju delovnih pogojev na kmetijah ter kakovosti življenja kmetijskih delavcev in njihovih družin. Na ta način želimo opozoriti na strukturno naravo številnih problemov, ki vplivajo na zmožnost in sposobnost kmetov in kmetijskih delavcev, da si zagotovijo varnost, in s tem na potrebo po delovanju širšega kroga zainteresiranih strani, da bi povečali socialno trajnost kmetijstva. Naslavljanje teh vprašanj, problemov in priložnosti je še posebej pomembno ob dejstvu, da je kmetovanje eden od najbolj tveganih in nevarnih poklicev oziroma dejavnosti. Statistični podatki¹ za Evropo kažejo, da je stopnja smrtnih primerov v kmetijstvu za 233 % višja, stopnja nezgod pa za 18 % višja v primerjavi z drugimi panogami. Kot odgovor na te zelo neugodne razmere si konzorcij projekta SafeHabitus prizadeva za varnejše kmetovanje z uporabo inovativnega, participativnega in sodelovalnega pristopa k varnosti in zdravju pri delu na kmetijah. Ta knjižica je odločen korak v tej smeri.

dr. Majda Černič Istenič
dr. Mateja Slovenc Grasselli

Marec 2025

¹ Eurostat (2020). *Key figures on the European food chain: 2021 edition* [spletni vir]. Dostopno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/13957877/KS-FK-21-001-EN-N.pdf/dcf8d423-fa1c-5544-0813-b8e5cde92b59?t=1639565437333> [dostop 2. 3. 2025].

Kaj je SafeHabitus?

SafeHabitus (2023–2026), financiran v okviru programa Obzorje Evropa (Horizon Europe), je projekt z več akterji, katerega cilja sta okrepiti sistem inovacij znanja o varnosti in zdravju pri delu na kmetijah ter podpora prehodu Evropske unije na družbeno trajnost v kmetijstvu. V njem sodelujejo partnerji iz 11 držav, ki jih koordinira Uprava za razvoj kmetijstva in prehrane – Teagasc, Irska.

Zakaj »več akterjev«?

Izhodišče projekta SafeHabitus je spoznanje, da trajnih izboljšav na področju varnosti pri delu ni mogoče doseči samo z usposabljanjem, tehničnimi ukrepi ali nadzorom. Prezemanje tveganja je namreč v osnovi pogojeno z vrsto dejavnikov, vključno z vedenjem in praksami posameznika, na katere vplivajo medosebne in poklicne mreže, sistemi upravljanja in verige vrednosti. Običajni pristopi k varnosti in zdravju pri delu, to je izobraževanje in ozaveščanje ali predpisi in njihovo izvrševanje, imajo omejen domet, saj so vzorci vedenja ustaljeni in pogojeni s kmetijskimi in lokalnimi kulturami. Raziskovalci² opozarjajo, da je treba za razumevanje nezgod in bolezni na kmetijah analizirati razmere na kraju samem, to je, kako so kmečke družine in kmetijski delavci socializirani za odzivanje s poklicnimi nevarnostmi. V kmečkem okolju se nevarnosti socializirajo (zavedno in nezavedno privzemajo) in normalizirajo. To pomeni, da so nezgode pričakovane in sprejete. Zaradi tega se poudarja potreba po upoštevanju ne le vira nevarnosti ali tveganj ter predpisov ali ozaveščanja temveč tudi družbenih sistemov, politik in sistemov upravljanja (npr. kmetijske, okoljske, trgovinske in tržne politike), ki vplivajo na to, kako se delo na kmetijah opravlja in kdo ga opravlja.

Na podlagi takih izhodišč je v projektu uporabljen pristop, ki temelji na več dejavnikih na kraju samem, v katerem pa je v središču pozornosti kmet ali delavec. Tega podpira skupnost zainteresiranih strani, to je skupnost prakse, v želji zagotavljanja zdravih in varnih delovnih pogojev s soustvarjanjem praktičnih rešitev in dobrih praks. Tako kot v drugih partnerskih državah tudi SI-CoP med zainteresirane strani vključuje kmete_ice, kmetijske svetovalce_ke, predstavnike_ce kmetijskih organizacij, strokovnjake_inje iz javnega sektorja, predstavnike_ce treh ministrstev (kmetijstvo, delo, zdravstvo) in raziskovalce_ke iz različnih ved, kot so antropologija, geografija, psihologija, sociologija in veterinarska medicina.

Želite izvedeti več?

Če želite izvedeti še več o projektu **SafeHabitus**, si oglejte spletno stran **www.safehabitus.eu** (vsebinsko spletne strani, katere izvorni jezik je angleščina, si lahko preberete tudi v slovenščini z izbiro jezikovne opcije v spletnem iskalniku desno zgoraj) ali nam sledite na LinkedInu **<https://www.linkedin.com/company/safehabitus/posts/?feedView=all>**.

Če želite stopiti v stik z vodjo/koordinatorjem projekta, pišite na elektronski naslov: **david.meredith@teagasc.ie**. Če želite izvedeti več o Slovenski skupnosti prakse ali bi se radi vanjo vključili, pišite dr. Majdi Černič Istenič (**majda.cernic-istenic@zrc-sazu.si**).

² Shortall S., McKee A., Sutherland L.A. (2019). Why do farm accidents persist? Normalising danger on the farm within the farm family. *Sociology of Health & Illness*, 41(3), str. 470–483, <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12824>.

Struktura projektne skupine SafeHabitus

VODJA KONZORCIJA

VODJE DELOVNIH PAKETOV

Komunikacije,
razširjanje in
vključevanje

Skupnosti varne
prakse na kmetiji

Ocena in obvladovanje
poklicnih tveganj

Povečanje privlačnosti
kmetovanja

EU politika,
možnosti in orodja

Tržna orodja, ki podpirajo
boljše delovne pogoje v kmetijstvu

PODPORNI PARTNERJI

UNIVERSITATEA
LUCIAN BLAGA
— DIN SIBIU —

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

Bioeconomy
Cluster

Newcastle
University

SVLFG

VYTAUTAS MAGNUS
UNIVERSITY

POVZETEK PRAKSE 1

Pregled kmetijstva ter varnosti in zdravja pri delu v kmetijstvu v Sloveniji

Leta 2020 je bilo v Sloveniji 72.470 kmetij (grafikon 1). Površina kmetijskih zemljišč v uporabi (KZU) je obsegala 474.196 ha, od tega je bilo 8163 ha skupnih zemljišč. Velikost tega območja se od leta 2010 ni bistveno spreminjala, vendar se je število kmetijskih gospodarstev zmanjšalo. Površina KZU povprečnega kmetijskega gospodarstva je leta 2020 znašala 7,0 ha, kar je za četrtno več kot leta 2010 (5,6 ha). Narašča tudi velikostni razred kmetijskih gospodarstev s površino 20 ha ali več (KIS 2023; Krajnc in Šuštar 2021).

Leta 2020 je več kot polovico (57 %) KZU v Sloveniji predstavljalo trajno travinje, sledile so orne površine s 37 % in trajni nasadi s 6 %. V slovenskem kmetijstvu prevladuje živinoreja, čeprav se je skupno število živinorejskih kmetijskih gospodarstev od leta 2010 do 2020 zmanjšalo za 23 %. Leta 2020 je eno živinorejsko gospodarstvo v povprečju redilo 9,1 glave velike živine, kar je tri več kot deset let prej (KIS 2023; Krajnc in Šuštar 2021).

Delež kmetij, usmerjenih v določeno vrsto živinorejske ali rastlinske pridelave, se povečuje. Narašča tudi delež kmetijskih zemljišč, namenjenih ekološkemu kmetovanju; ta je narasel s 6,4 % v letu 2010 na 11,1 % v letu 2022. Tudi v ekološki pridelavi prevladuje trajno travinje (KIS 2023; Krajnc in Šuštar 2021).

Leta 2022 je bilo 76,1 % KZU v območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, od tega 55,6 % v gorskih območjih. V Sloveniji je v omrežje zaščitene ekoloških območij Natura 2000 vključenih približno 21 % kmetijskih površin (Evropska komisija 2024; KIS, 2023; Krajnc in Šuštar 2021).

Slovenija je vrednostno neto uvoznica pri večini agroživilskih proizvodov. Večina njenega trgovanja z agroživilskimi proizvodi poteka znotraj EU. Dohodek v kmetijstvu niha zaradi ukrepov kmetijske politike, dogajanj na svetovnem trgu s hrano in izjemnih vremenskih dogodkov. Kmetje s trajnim nasadi pogosto poročajo o posledicah zmrzali, medtem ko pridelavo poljščin najbolj ogrožajo suše (KIS 2023; Krajnc in Šuštar 2021). Avgusta leta 2023 so Slovenijo prizadele najhujše poplave v zgodovini, ki so vplivale na kmetijsko proizvodnjo in kmetijsko politiko države.

Slovenija

Lokacija

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Kontakt

skrbnica Slovenske skupnosti prakse,
dr. Majda Černič Istenič,
višja znanstvena sodelavka, ZRC SAZU
majda.cernic-istenic@zrc-sazu.si

koordinatorka Slovenske skupnosti prakse,
dr. Mateja Slovenc Grasselli,
asistentka z doktoratom, ZRC SAZU
mateja.slovinc@zrc-sazu.si

Več informacij

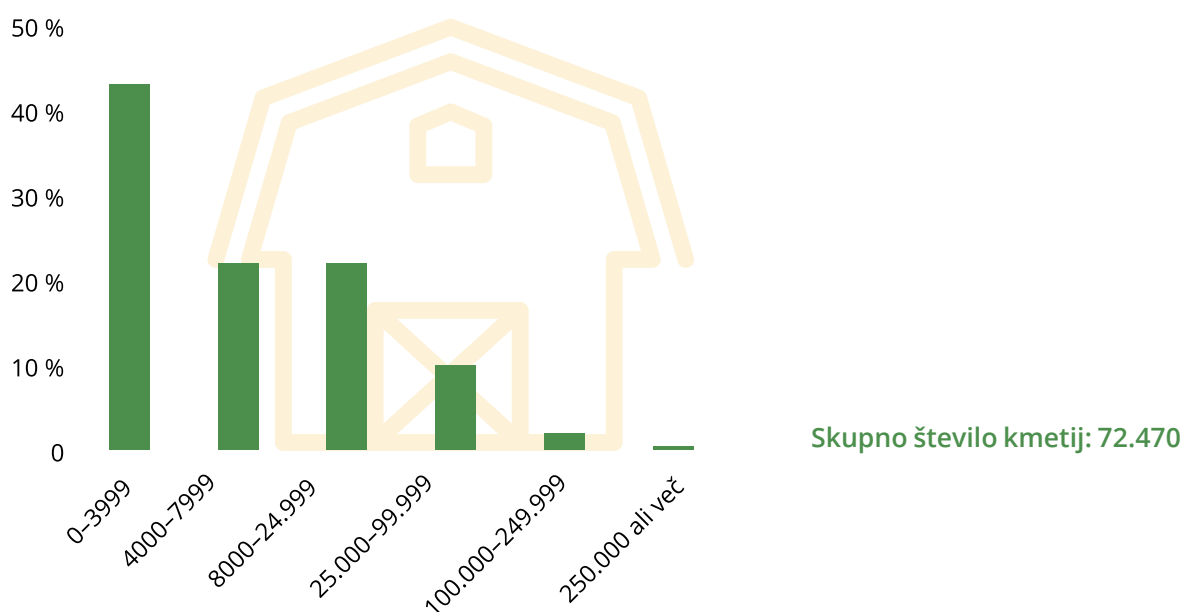
<https://www.zrc-sazu.si/sl>

<https://www.kis.si>

<https://www.stat.si/statweb/Field/Index/11>

<https://ec.europa.eu/eurostat/>

Grafikon 1. Struktura slovenskih kmetijskih gospodarstev po razredih ocenjene ekonomske velikosti v letu 2020. Vir: Eurostat.

Kmečko prebivalstvo

Na veliki večini slovenskih kmetij (95 %) delovno silo sestavljajo družinski člani (KIS 2023). Leta 2020 je bila povprečna starost upravljavca družinske kmetije 58 let (Krajnc in Šuštar 2022). Nekaj več kot četrtina upravljavcev kmetij so bile ženske (28 %) (grafikon 2). Zaradi ohranjanja tradicionalnih ekonomskih odnosov v kmečkih družinah je socialna varnost kmetov pogosto ogrožena, saj nekatere ženske nimajo lastnega dohodka in opravljajo neplačano delo (Rac in sod. 2022).

V letu 2022 je bilo v kmetijstvu 72.917 zaposlenih, merjeno v polnovrednih delovnih močeh, vključno z 68.406 samozaposlenimi osebami in 4511 plačanimi delavci (Žaucer 2023). Povprečno število zavarovanih oseb v kategoriji kmetov, kamor spadajo nosilci in člani kmetijskega gospodarstva s pokojninskim in invalidskim zavarovanjem, je bilo leta 2022 le 4113, pri čemer število zavarovanih oseb v tej kategoriji upada (Frank 2023).

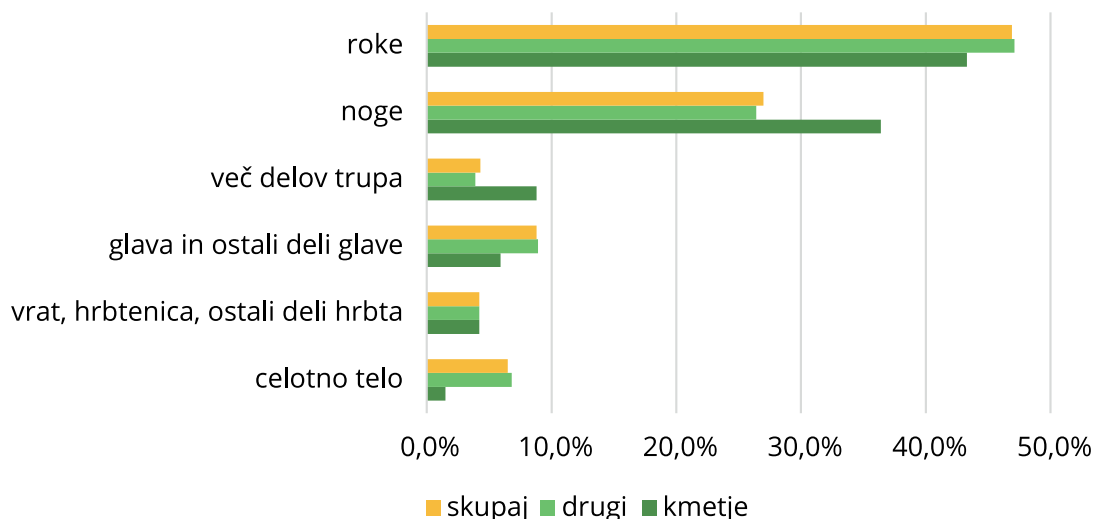
Podatki o prisotnosti tujih delavcev na slovenskih kmetijah niso na voljo (Cukut Krilić in Knežević Hočevan 2022). Tuji migrantski delavci v kmetijstvu so največ javne pozornosti pritegnili med pandemijo covid-19, ko so bile državne meje zaprte in je primanjkovalo sezonskih delavcev. Največje povpraševanje po migrantskih delavcih je v sektorjih hmeljarstva, sadjarstva, vinogradništva in zelenjadarstva, kjer sezonska kmetijska dela opravljajo tudi delavci iz Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Romunije, Srbije ter drugih držav (Luzar 2020).

Grafikon 2. Nosilci kmetijskih gospodarstev v Sloveniji po starosti in spolu v letu 2020. Vir: Eurostat.

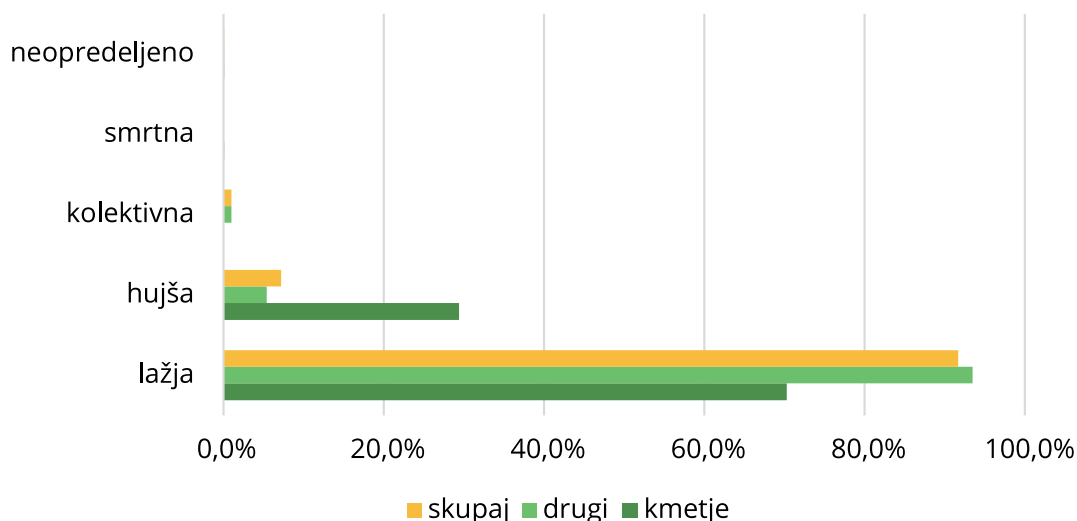
Varnost in zdravje na kmetijah

Med letoma 2011 in 2020 je bilo prijavljenih 27.305 nezgod pri delu, ki so se zgodile osebam, vpisanim v Register kmetijskih gospodarstev (nosilcem, članom ali zaposlenim). Največ nezgod se je zgodilo leta 2020 (3490), najmanj pa leta 2013 (2077). Večina resnih nezgod na kmetijah je vključevala padce in zdrse. Sledile so poškodbe, povzročene s stroji, poškodbe v gozdu med spravilom lesa in košnjo ter poškodbe zaradi živali ali predmetov. Poškodbe so se najpogosteje zgodile pri starejših moških v starostni skupini od 56 do 65 let, ki so delali v živinoreji (Črnič Istenič in sod. 2022).

Grafikon 3. Nezgode pri delu, primerjava med kmeti in drugimi poklicnimi skupinami, ki živijo na kmetijskih gospodarstvih, glede na poškodovani del telesa (2011–2020). Vir: Nacionalni inštitut za javno zdravje.

Raziskovalci (Černič Istenič in sod. 2022) so ugotovili, da je dejansko število nezgod na kmetijah podcenjeno, saj uradni podatki vključujejo le nezgode pri delu, ki se zgodijo osebam s socialnim zavarovanjem. To je pokazalo tudi razhajanje med uradno statistiko in raziskavo Dolenška in sodelavcev (2021). Ta je obravnavala nezgode pri delu s kmetijskimi in gozdarskimi stroji, ki so jim bili dodani (+20 %) tudi drugi primeri pri delu v kmetijstvu. Uradna statistika je v obdobju 2011–2020 zabeležila devet smrtnih primerov pri delu v kmetijstvu, medtem ko je Dolenškova raziskava v istem obdobju odkrila 257 smrtnih primerov.

Grafikon 4. Nezgode pri delu, primerjava med kmeti in drugimi poklicnimi skupinami, ki živijo na kmetijskih gospodarstvih, glede na vrsto poškodbe (2011–2020). Vir: Nacionalni inštitut za javno zdravje.

Poleg tega, da kmetje delajo v enem najbolj tveganih sektorjev, kar zadeva nezgode in poškodbe pri delu, so tudi pod velikim psihosocialnim pritiskom, kot izpostavljata Roy in Knežević Hočevár (2019). Ugotavljata, da je statistično oblikovana kategorija »kmetovalci_ke, ribiči_ke in lovci_ke« leta 2016 zasedala prvo mesto med vsemi poklicnimi skupinami z grobo stopnjo samomora; znašala je 57 na 100.000 zaposlenih, kar je štirikrat več od celotne grobe stopnje samomora v vseh poklicnih skupinah (13,8 na 100.000 zaposlenih).

Viri

- Cukut Krilić, S. in Knežević Hočevar, D. (2022). Strukturne ranljivosti delavcev migrantov v kmetijstvu. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 62(2), str. 70–80.
- Černič Istenič, M., Šprah, L., Knežević Hočevar, D. in Cukut Krilić, S. (2022). *Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni: Končno poročilo* [spletni vir]. Ljubljana, Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dostopno na: <https://dmi.zrc-sazu.si/sites/default/files/Porocilo%20CRP%20%28V5-2028%29%20MCI.pdf> [dostop 21. 4. 2024].
- Dolenšek, M., Bernik, R., Jerončič, R., Gligorević, K. in Oljača, M. V. (2021). Accidents in agriculture and forestry-influence of rural development program on work safety in the Republic of Slovenia and the Republic of Serbia. V: *The 5th International Symposium on Agricultural Engineering, September 30–October 2, 2021, Belgrade-Zemun, Serbia* [spletni vir], str. II/40–II/50. Dostopno na: http://isae.agrif.bg.ac.rs/archive/Proceedings_ISAE_2021.pdf [dostop 21. 4. 2024].
- European Commission (2024). *Factsheet on the 2014-2022 Rural Development Programme for Slovenia* [spletni vir]. Dostopno na: https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/8264cb98-ad2b-4ef7-86b2-87e29e5f653b_en?filename=rdp-fact-sheet-slovenia_en.pdf [dostop 21. 4. 2024].
- Frank, T. (2023). *Statistični pregled 2022* [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.zpiz.si/cms/content2019/statistini-pregled> [dostop 21. 4. 2024].
- KIS (2023). *Slovensko kmetijstvo v številkah: 2023* [spletni vir]. Dostopno na: https://www.kis.si/f/docs/Slovensko_kmetijstvo_v_stevilkah/KIS_Slovensko_kmetijstvo_v_stevilkah_za_let_2022_SLO_sp.pdf [dostop 21. 4. 2024].
- Krajnc, A. in Šuštar, Č. (2022). *Nekaj več kot le tri četrtnine gospodarjev-upraviteljev družinskih kmetij je moških* [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/10466> [dostop 21. 4. 2024].
- Krajnc, A. in Šuštar, Č. (2021). *Prvi podatki iz Popisa kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2020* [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9459> [dostop 21. 4. 2024].
- Luzar, M. Sezonski delavci v kmetijstvu: Nekateri zdržijo le nekaj ur. *Dolenjski list* [spletni vir], 21. 5. 2020. Dostopno na: https://lokalno.svet24.si/2020/07/29/239886/clanek/DL_Sezonski_delavci_v_kmetijstvu__Nekateri_zdrzijo_le_nekaj_ur/ [dostop 21. 4. 2024].
- MKGP (2021). *Specifični cilji: Spodbujanje zaposlovanja, rasti, socialne vključenosti, in lokalnega razvoja na podeželskih območjih, vključno z biogospodarstvom in trajnostnim gozdarstvom: Analiza stanja, analiza SWOT* [spletni vir]. Dostopno na: https://skp.si/wp-content/uploads/2021/12/Priloga-II_SC_8_Analiza-stanja_SWOT_20.12.2021.pdf [dostop 21. 4. 2024].
- Rac, I., Černič Istenič, M. in Erjavec, E. (2022). *Socialna vprašanja na podeželju* [spletni vir]. Dostopno na: https://rural-interfaces.eu/wp-content/uploads/2022/11/MAP_PP_SL_Slovenian-version.pdf [dostop 21. 4. 2024].
- Roy, P. in Knežević Hočevar D. (2019). Listening to a Silent Crisis: Men's Suicide in Rural and Farming Communities in Slovenia. *Revija Za Socijalnu Politiku*, 26(2), str. 241–254, <http://dx.doi.org/10.3935/rsp.v26i2.1593>.
- Žaucer, I. (2023). *Dohodek v kmetijstvu je bil v 2022 kljub višjim stroškom večji zaradi podražitev pridelkov*. Dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/11305> [dostop 21. 4. 2024].

POVZETEK PRAKSE 2

Slovenska skupnost prakse za varnost in zdravje pri delu na kmetijah v okviru projekta SafeHabitus

Projekt SafeHabitus si prizadeva izboljšati zdravje, varnost in delovne pogoje kmetov ter kmetijskih delavcev v Evropski uniji. Vsaka država članica, ki sodeluje v projektu, ima določene izzive, zakonodajo ter različne kmetijske pogoje in prakse. Zato so se projektni partnerji odločili ustanoviti skupnosti prakse v enajstih sodelujočih državah. Skupnosti prakse združujejo kmete, končne uporabnike, predstavnike javnega sektorja, raziskovalce in druge deležnike, ki jih povezuje skupen interes za izboljšanje varnosti in zdravja v kmetijstvu v vsaki državi. Poleg tega model skupnosti prakse nudi platformo za izmenjavo znanja, izkušenj in idej, s čimer spodbuja edinstven proces kolektivnega učenja, inoviranja in razvoja za izboljšanje varnosti ter privlačnosti kmetovanja v Evropi.

Delovni pogoji v kmetijstvu so izjemno tvegani in še posebej težavni v obdobjih največje delovne obremenitve ter družinskih, ekonomskih, vremenskih in drugih težav. Zaradi težkega dela, tehnostresa, pretirane birokracije, negotovih vremenskih razmer, slabih družinskih odnosov, ekonomske in socialne negotovosti, družbene diskriminacije ter slabjenja kmečkih skupnosti in njihovih podpornih mrež številni kmetje in kmetijski delavci doživljajo fizično in psihično izčrpanost. Slovenski kmetje in kmetijski delavci niso izjema (Černič Istenič in sod. 2021; Roy in Knežević Hočevar 2019).

Vprašanje varnosti in zdravja pri delu v slovenskem kmetijstvu počasi prihaja na dan. Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), Zveza slovenske podeželske mladine (ZSPM), Zveza kmetov Slovenije in Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije (KGZS) so začeli to vprašanje skupaj obravnavati, ga predstavljati ter poudarjati njegov pomen, zdaj tudi v okviru projekta SafeHabitus. Ker varnost in zdravje kmetov dobivata vedno večji pomen v raziskovalnem, strokovnem in javnem diskurzu v Sloveniji, je ključnega pomena, da nacionalne in nadnacionalne skupnosti prakse dopolnjujejo in krepijo obstoječe sodelovanje in prizadevanja za izboljšanje dobrega počutja prebivalcev in delavcev na slovenskih kmetijah.

Slovenija

Lokacija

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Kontakt

skrbnica Slovenske skupnosti prakse,
dr. Majda Černič Istenič,
višja znanstvena sodelavka, ZRC SAZU
majda.cernic-istenic@zrc-sazu.si

koordinatorka Slovenske skupnosti prakse,
dr. Mateja Slovinc Grasselli,
asistentka z doktoratom, ZRC SAZU
mateja.slovinc@zrc-sazu.si

Več informacij

<https://www.zrc-sazu.si/sl>

<https://www.safehabitus.eu/safehabitus-news/>

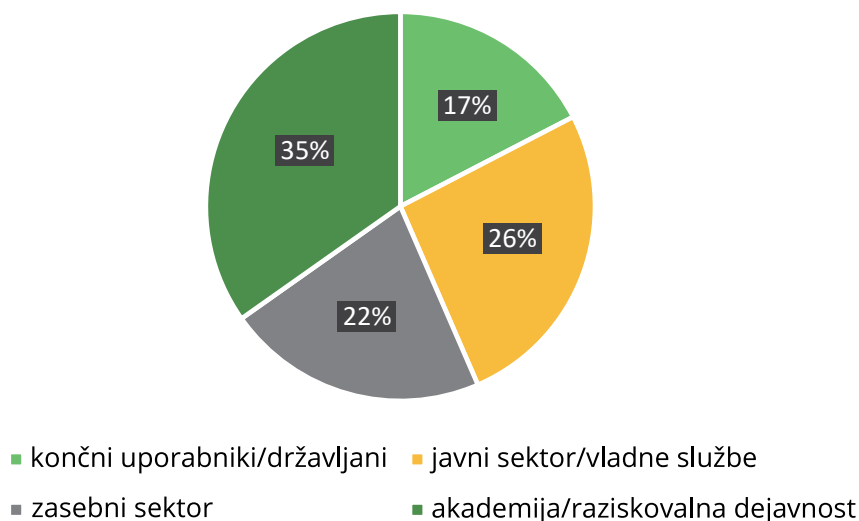

Izvor in struktura Slovenske skupnosti prakse

Slovenska skupnost prakse je nastala večinoma organsko; izhodišče za njeno ustanovitev je bil simpozij »Ni trajnostnega kmetovanja brez trajnostnega kmeta: Varnost, zdravje in dobro počutje kmetov«, ki ga je aprila 2023 organiziral ZRC SAZU. S simpozijem se je zaključil nacionalni projekt »Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni« (Čerňič Istenič in sod. 2022). Raziskovalci projekta, ki so zdaj del projekta SafeHabitus, so uspeli razširiti svojo mrežo z različnimi deležniki in povečati ozaveščenost o pomembnosti vprašanj zdravja in varnosti kmetov v medijih, med kmeti, kmetijskimi svetovalci, odločevalci in drugimi. Delo raziskovalcev ter časovna in tematska usklajenost nacionalnih projektov s projektom SafeHabitus in nastajajočimi težavami v kmetijstvu so privedli do velikega zanimanja med potencialnimi člani skupnosti prakse.

Skrbnica in koordinatorka skupnosti prakse sta sklepali in na podlagi prejšnjih srečanj tudi vedeli, da imajo vsi udeleženci simpozija skupen interes za vprašanja zdravja in varnosti na slovenskih kmetijah, kar je ključno za obstoj in delovanje skupnosti prakse. To je tudi potrdila visoka pozitivna odzivnost (12 od 26 udeležencev je zdaj del skupnosti prakse).

Poleg tega sta skrbnica in koordinatorka skupnosti prakse povabili tudi nekaj posameznikov in institucij, da bi zagotovili uravnoteženo zastopanost članov po starosti, spolu in štirih kategorijah: (končni uporabniki, javni, zasebni in raziskovalni sektor). Ti posamezniki in institucije so bili vsaj posredno povezani s temo prek svojih izkušenj in dela na področju kmetijstva, zdravja in varnosti pri delu, socialne varnosti ter raziskovanja odnosov med spoli in generacijami na kmetijah.

Grafikon 5. Sestava Slovenske skupnosti prakse v obdobju 2023/2024. Vir: Slovenska skupnost prakse.

Slovensko skupnost prakse sestavljajo kmetje, med katerimi nekateri zastopajo njihove predstavniške organizacije, kmetijski svetovalci, inšpektorji za delo, predstavniki ministrstev za kmetijstvo, delo in zdravje, zainteresirani državljani ter raziskovalci s področij agrarne ekonomike, antropologije, geografije, sociologije in veterinarske medicine. Člani imajo različne strokovne in osebne povezave s kmetijstvom ter različne poglede na najbolj pereča vprašanja zdravja in varnosti pri delu na kmetijah, kar predstavlja temeljni predpogoj za proces učenja v skupini.

Poudarki, cilji in načrt dela Slovenske skupnosti prakse

Med projektom in verjetno tudi po letu 2026, ko se bo projekt zaključil, bodo člani skupnosti prakse posebno pozornost namenjali trem specifičnim temam:

1. varnostni kulturi pri delu na kmetijah, zlasti normalizaciji tveganega vedenja kmetov;
2. nizki stopnji zaščite slovenskih kmetov, zlasti žensk na podeželju, na področjih zdravja, pokojninske in socialne varnosti;
3. slabemu stanju in pomanjkljivemu obravnavanju duševnega zdravja članov kmečkih družin, zlasti v smislu družinskih odnosov.

Člani skupnosti prakse so sklenili te teme obravnavati na nacionalni ravni, namesto da bi se osredotočali na določen tip kmetijske proizvodnje, saj je varnost in zdravje v kmetijstvu razvijajoče se področje raziskovanja, storitev in izobraževanja za kmete.

Člani skupnosti prakse bodo aktivno sodelovali pri projektnih dejavnostih z rednimi razpravami, izmenjavo idej ter predstavitvijo svojega dela in znanja. Povabljeni bodo dodatni (aktivni in občasni) člani glede na temo razprav, njihovo strokovno znanje in razpoložljivost drugih članov.

Člani skupnosti prakse bodo tudi zunaj srečanj ostali v rednih stikih ter izmenjevali znanje, ideje in literaturo (statistične podatke, rezultate raziskav in strokovna poročila). Na leto bodo organizirana vsaj tri srečanja, v živo ali pa prek spleta. Člani so se že sestali na petih srečanjih med decembroma 2023 in 2024.

Fotografiji 1 in 2. Prvo srečanje Slovenske skupnosti prakse, 7. 12. 2023. Vir: ZRC SAZU.

Viri

- Černič Istenič, M., Gregorec, N., Knežević Hočevar, D., Letina, D., Likar, D., Mager, A., Uršič, B. in Slovenc, M. (2021) *neMOČ PODEŽELJA* [spletni vir]. Ljubljana: Zveza slovenske podeželske mladine. Dostopno na: https://zspm.si/wp-content/uploads/2022/02/Brosura_neMOC_2022-02-21_web.pdf [dostop 21. 4. 2024].
- Černič Istenič, M., Šprah, L., Knežević Hočevar, D. in Cukut Krilič, S. (2022) *Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni: Končno poročilo* [spletni vir]. Ljubljana, Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dostopno na: <https://dmi.zrc-sazu.si/sites/default/files/Porocilo%20CRP%20%28V5-2028%29%20MCI.pdf> [dostop 21. 4. 2024].
- Roy, P. in Knežević Hočevar, D. (2019) Listening to a silent crisis: Men's suicide in rural and farming communities in Slovenia. *Revija za socialno politiku*, 26(2), str. 241–254.

POVZETEK PRAKSE 3

Varnost in zdravje pri delu v kmetijstvu in prednostne potrebe na tem področju

Družinsko kmetijstvo predstavlja prevladujočo obliko kmetijstva v Sloveniji. Družinske kmetije so ključnega pomena za nacionalno gospodarstvo in prehransko varnost ter za ohranjanje vitalnosti in poseljenosti podeželja. V Sloveniji že več let opažamo upad v kmetijski proizvodnji in deležu ljudi, zaposlenih v kmetijstvu (KIS 2023). Tisti, ki ostajajo v kmetijstvu, se soočajo s številnimi negotovostmi, od ekonomskih in vremenskih negotovosti do težav v odnosih, ki so pogosto povezane z nasledstvenim procesom na kmetiji. Zaradi prepleta družinskega življenja in dela, od katerega si kmetje in kmetijski delavci redko opomorejo na dopustu, neustreznega ravnovesja med poklicnim in zasebnim življenjem ter drugih dejavnikov, poklic kmeta ni le neprivačen, temveč vključuje tudi visoka tveganja za varnost in zdravje pri delu (Černič Istenič in sod. 2022).

Slovenija ima vzpostavljen sistem spremljanja varnosti pri delu, ki zbira in poroča podatke o trendih poškodb in smrtnih primerov. Ta sistem pokriva tudi kmetijski sektor, vendar so statistični podatki o nezgodami na kmetijah podcenjeni, saj zajemajo le delovne nezgode oseb, ki so vključene v socialno zavarovanje kot kmetje. Veliko ljudi dela na svojih kmetijah v prostem času ali po upokojitvi, med njimi tudi osebe brez socialnega zavarovanja, kot so upokojenci, gospodinje, študentje in otroci, katerih nezgode niso zabeležene (Černič Istenič in sod. 2022). Spremljanje duševnega zdravja na nacionalni ravni je podobno pomanjkljivo. Poleg tega ni statističnih podatkov o poklicnih boleznih med kmeti. Nacionalna strategija za varnost pri delu v kmetijstvu še ni bila obravnavana, kaj šele razvita.

Vse to je vplivalo na oblikovanje in začetne razprave Slovenske skupnosti prakse. Člani skupnosti prakse imajo zelo raznolika znanja in izkušnje ter so prepoznali številne izzive in potrebe, povezane z varnostjo in zdravjem v slovenskem kmetijstvu. Poleg tega ima skupnost prakse pomembno nalogo, da sproži širšo in dolgoročno razpravo o izzivih, potrebah in rešitvah za varnejše delovno okolje ter boljše zdravje ljudi, ki živijo in delajo na slovenskih družinskih kmetijah.

Slovenija

Lokacija

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Kontakt

skrbnica Slovenske skupnosti prakse,
dr. Majda Černič Istenič,
višja znanstvena sodelavka, ZRC SAZU
majda.cernic-istenic@zrc-sazu.si

koordinatorka Slovenske skupnosti prakse,
dr. Mateja Slovenc Grasselli,
asistentka z doktoratom, ZRC SAZU
mateja.slovinc@zrc-sazu.si

Več informacij

<https://www.zrc-sazu.si/sl>

<https://www.safehabitus.eu/safehabitus-news/>

Metodologija registra potreb

Skrbnica Slovenske skupnosti prakse je sprva pregledala javno dostopne statistične podatke o zdravju kmetov in varnosti pri delu na kmetijah. Kasneje sta skrbnica in koordinatorka skupnosti prakse pozvali člane skupnosti, naj posredujejo svoja strokovna poročila, ugotovitve raziskav ali statistične podatke, ki bi nudili dodaten vpogled v prevladujoče težave o projektni temi na nacionalni ravni.

Na dveh srečanjih jedrne skupine Slovenske skupnosti prakse, kjer so udeleženci delili svoje izkušnje, poglede in znanje o varnosti in zdravju pri delu na kmetijah v Sloveniji ter drugih sorodnih temah, so bile prepoznane ključne težave, izzivi in potrebe po izboljšavah.

Zatem je skrbnica skupnosti pripravila dokument o razpoložljivih statističnih podatkih in ugotovitvah raziskav na področju varnosti pri delu, socialne varnosti in duševnega zdravja v slovenskem kmetijstvu, saj se je ožja skupina soglasno odločila, da bo na naslednjih srečanjih podrobneje obravnavala ta tri glavna področja. Dokument so pregledali vsi člani skupnosti prakse.

Register prednostnih potreb

Na temo **varnosti v kmetijstvu** je Slovenska skupnost prakse izpostavila več točk v zvezi z veliko kmetijsko mehanizacijo, zlasti vozili, ki se uporabljajo na vseh področjih kmetijstva. Člani skupnosti prakse so razpravljali o poznavanju varnostnih pravil in zakonodaje ter normalizaciji tveganj med kmeti, rabi starejših strojev, ki se pogosteje kvarijo, potrebujejo popravila in redne varnostne preglede, ter uvajanju novih tehnologij, ki lahko prinese finančna tveganja in tehnostres. Izpostavili so tudi problem prisotnosti oseb, ki niso redno vključeni v in izobraženi za delo na kmetiji, kot so nekmetje in otroci, ko se stroji uporabljajo. Poleg tega je veliko kmetij v Sloveniji v območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost – na gričevnatih in gorskih območjih – kar pomeni, da je teren nagnjen in obstaja večje tveganje za nezgode s stroji.

Člani skupnosti prakse so pozornost namenili tudi **delovnim in življenjskim razmeram** v kmetijstvu, ki lahko povečajo verjetnost nezgod in bolezni med kmeti. Kmetje in njihovi družinski člani so izpostavljeni ostankom pesticidov, ki lahko povzročajo dolgotrajne zdravstvene težave. Zaradi dolgotrajnega dela v prisilnih delovnih položajih in ponavljajočega se dela lahko kmetje trpijo za hudimi kostno-mišičnimi obolenji. Včasih delajo tudi ponoči, v vročini, mrazu in ob padavinah, sami, poškodovani in bolni. Kot problem je bil prepoznan tudi vrednostni sistem kmetov, saj dobrobit drugih družinskih članov in ekonomski položaj kmetije pogosto postavljajo pred lastno zdravje. Fizično delo cenijo, niso pripravljeni ali zmožni vzeti dopusta, zdravnika pa pogosto obiščejo šele, ko so zdravstvene težave že resne.

Kar zadeva **zdravstvene izzive**, je bilo v razpravi članov skupnosti v ospredje postavljeno duševno zdravje kmetov. Razprava o slabem duševnem zdravju je naslovila tudi problem socialne varnosti kmečkega prebivalstva, različne oblike zlorabe alkohola, drog in drugih substanc med kmeti, napetosti v družinskih odnosih znotraj in med generacijami, neprivlačnost poklica za mlade, nespoštljiv odnos družbe do kmetijskega poklica in podrejeni položaj kmetov v verigi preskrbe s hrano.

V razpravi so bile omenjene tudi **ranljive skupine** na podeželju, med njimi otroci, ki so zgodaj vpeljeni v kmetijstvo in so lahko izpostavljeni različnim nevarnim situacijam, kmetice, ki na kmetiji opravljajo veliko neplačanega dela in pogosto nimajo lastnega premoženja ali prihodkov, ter starejši kmetje, ki morda delajo sami, uporabljajo stare stroje in nočejo odkrito govoriti o svojih (zdravstvenih) težavah.

Slika 1. Prepoznani pereči problemi in izzivi na področju varnosti in zdravja pri delu na kmetijah v Sloveniji. Vir: Slovenska skupnost prakse.

Možne rešitve

Raziskave

Člani slovenske skupnosti prakse so razpravljali o neustrezni statistiki nezgod in bolezni na družinskih kmetijah, ki jo vidijo kot izhodišče za izboljšave in ukrepe na področju varnosti in zdravja kmetov. Strinjali so se, da vzrok za pomanjkljivost statistike tiči v sistemskem zanemarjanju področja ter v heterogenih vhodnih podatkih, ki izhajajo iz neskladnih definicij statusa kmeta. Slednjega je težko opredeliti zaradi različnih pristopov in potreb različnih vladnih agencij in resorjev. Prepoznali so tudi potrebo po interdisciplinarnih raziskovalnih projektih, večjih stikih ter izmenjavi informacij in znanja na nacionalni in mednarodni ravni.

Raven kmetije

V razpravi Slovenske skupnosti prakse je bilo večkrat poudarjeno, da so dobri medosebni odnosi, pokojninsko varstvo ter socialna in zdravstvena zaščita za člane družinskih kmetij temelj za ohranjanje kmetijskega poklica.

Člani skupnosti so socializacijo v kmetijski poklic opisali kot problematično, saj se o tveganjih za bolezni in poškodbe pri delu komaj kaj govori in se celo normalizirajo. Poudarili so, da je treba nasloviti spremembo v razmišljanju oziroma splošno razširjene mentalitete med kmeti, na primer da lahko vse opravijo sami in najboljše ter da morajo vse naloge opraviti takoj. Povečati je treba zavedanje, da si je treba poleg dela vzeti tudi čas za počitek in sprostitev. V tem kontekstu bi morala Javna služba kmetijskega svetovanja v sodelovanju z mrežo javne zdravstvene službe ozaveščati kmete o pomenu odmorov od dela.

Izobraževanje, usposabljanje in kmetijska svetovalna služba

Člani Slovenske skupnosti prakse so se strinjali, da so ljudje, ki so dobro informirani o vprašanih varnosti in zdravja pri delu, ključni za preprečevanje poklicnih bolezni in nezgod na kmetijah. V tem kontekstu bi bilo treba razmisliti o vključitvi tematike varnosti in zdravja v učne načrte in programe usposabljanja na vseh ravneh kmetijskega izobraževanja.

Pri tem je bilo poudarjeno, da bi bilo smiselno proučiti možnost rednih varnostnih pregledov delovnega okolja na vseh kmetijah, kot tudi možnost vključitve teh pregledov v redno in standardno delo kmetijskih svetovalcev. Ocene tveganja, poklicna varnost in redni (obdobni) zdravstveni pregledi bi morali biti sestavni del delovanja vsake kmetije, ne glede na njeno velikost.

Politika, regulacija in upravljanje

Da bi preprečili škodljiv in prekomeren stres ter izgorelost kmetov in se osredotočili na problem pomanjkanja delovne sile na kmetijah, bi bilo smiselno razmisliti o uvedbi službe za nadomeščanje na kmetijah v Sloveniji ter vzpostaviti sistem, ki bo zagotovil to storitev in bo kmetom finančno dostopna.

Pri oblikovanju ukrepov za delovne pogoje ter varnost in zdravje pri delu v kmetijstvu je treba upoštevati načelo, da morajo biti vsi ukrepi podvrženi oceni tveganja za duševno zdravje, tako kot velja v okviru Nacionalnega programa za duševno zdravje.

Vira

Černič Istenič, M., Šprah, L., Knežević Hočevar, D. in Cukut Krilić, S. (2022). *Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni: Končno poročilo* [spletni vir]. Ljubljana, Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dostopno na: <https://dmi.zrc-sazu.si/sites/default/files/Porocilo%20CRP%20%28V5-2028%29%20MCI.pdf> [dostop 17. 5. 2024].

KIS (2023). *Slovensko kmetijstvo v številkah: 2023* [spletni vir]. Dostopno na: https://www.kis.si/f/docs/Slovensko_kmetijstvo_v_stevilkah/KIS_Slovensko_kmetijstvo_v_stevilkah_za_leto_2022_SLO_sp.pdf [dostop 17. 5. 2024].

POVZETEK PRAKSE 4

Odzivanje na pereče probleme: Varnost pri delu na kmetijah in nezgode s kmetijsko mehanizacijo

Povzetek prakse predstavlja statistične podatke o ne-zgodah na družinskih kmetijah v Sloveniji ter obravnava pobude, dobre prakse in potrebo po zmanjšanju velikega števila nezgod, povezanih z uporabo kmetijske in gozdarske mehanizacije.

Kmetje se vsakodnevno soočajo z različnimi tveganji, od uporabe kemikalij in velikih strojev do posrednih stresorjev, kot so izjemni vremenski dogodki in slabi odnosi z družinskimi člani in javnostmi (Črnič Istenič in sod. 2022; Knežević Hočevar 2022). Statistika, predstavljena v nadaljevanju, ter izkušnje članov Slovenske skupnosti prakse kažejo, da je treba posebno pozornost posvetiti nezgodam v kmetijstvu, povezanim z mehanizacijo, zlasti nezgodam pri delu v gozdu in s traktorji, ki so vse prevečkrat tudi smrtno.

V trenutni statistiki Nacionalnega inštituta za javno zdravje se beleži le delovne nezgode oseb, ki so vključene v sistem socialnega zavarovanja. To pomeni, da je statistika poškodb precej podcenjena ne le zaradi nezadostnega samoporočanja, temveč tudi zato, ker vanjo niso vključeni upokoјenci, gospodinje, študentje, otroci in osebe, ki se ukvarjajo s kmetijstvom v prostem času. Ti pogosto uporabljajo slabše in starejše stroje z neustrezno varnostno opremo ali celo brez nje. Poleg tega imajo lahko manj izkušenj z ravnanjem z mehanizacijo in opremo v primerjavi s poklicnimi kmeti, zato so izpostavljeni še večjim tveganjem (Ivanuša 2020).

Med letoma 2018 in 2022 je bilo med socialno zavarovanimi osebami s statusom kmeta zabeleženih 878 delovnih nezgod. Tretjina teh (33,6 %), torej daleč najpogostejši vzrok nezgod v kmetijstvu, je bila povezana z delno ali popolno izgubo nadzora nad mehanizacijo, prevoznimi sredstvi ali drugo opremo, ročnim orodjem in predmeti (Belščak Čolaković 2024).

Marjan Dolenšek, slovenski strokovnjak za kmetijsko tehniko pri Kmetijsko gozdarski zbornici Slovenije in Gozdarskem inštitutu Slovenije, ocenjuje, da je na kmetijah in v gozdu za vsako smrtno nezgodo med 100 in 500 nesmrtnih nezgod. Po njegovi evidenci, ki temelji ne le na podatkih Nacionalnega inštituta za javno zdravje, temveč tudi na podatkih, poročilih in obvestilih Policije, Uprave za zaščito in reševanje, Gozdarskega inštituta Slovenije in medijev, je bilo med letoma 2014 in 2023 med kmeti v povprečju 23,8 smrtnih nezgod na leto (Dolenšek 2024).

Slovenija

Lokacija

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Kontakt

skrbnica Slovenske skupnosti prakse,
dr. Majda Črnič Istenič,
višja znanstvena sodelavka, ZRC SAZU
majda.cernic-istenic@zrc-sazu.si

koordinatorka Slovenske skupnosti prakse,
dr. Mateja Slovenc Grasselli,
asistentka z doktoratom, ZRC SAZU
mateja.slovinc@zrc-sazu.si

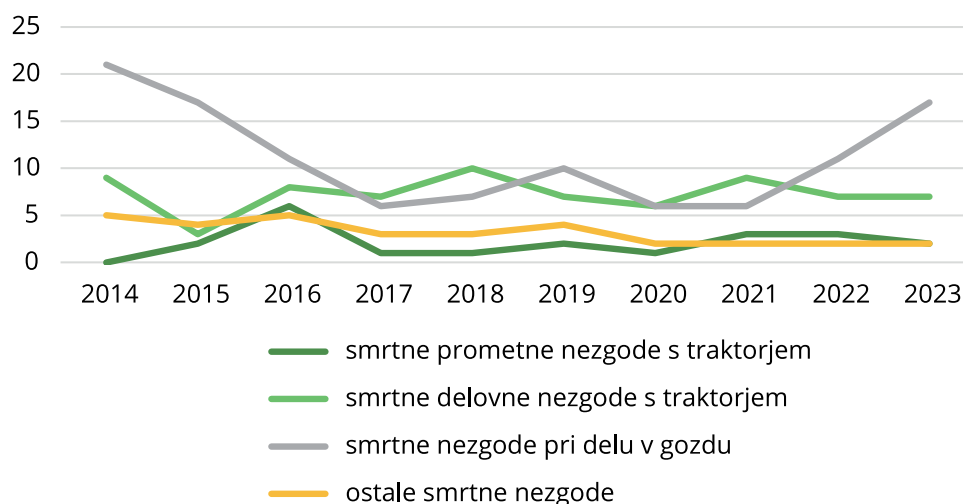
Več informacij

<https://www.zrc-sazu.si/sl>

<https://www.safehabitus.eu/safehabitus-news/>

Velika večina nezgod (87,3 %) je povezana z mehanizacijo, zlasti s traktorji in delom v gozdu (grafikon 6). Največ nezgod s traktorji se zgodi med delom na polju ali kmetiji, 22 % nezgod s traktorji pa se zgodi v cestnem prometu. Največ smrtnih nezgod v gozdu je bilo pri podiranju dreves (41 %), pa tudi pri spravilu podrtih dreves (13 %), zbiranju lesa (12 %), vleki lesa (8 %), vremenskih katastrofah v gozdu (7 %) in iz drugih razlogov (19 %) (Dolenšek 2024).

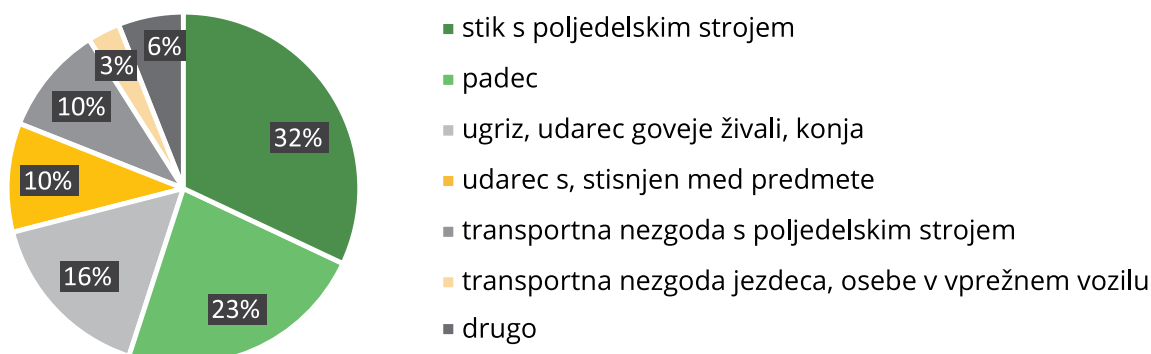

Grafikon 6. Število in vzroki smrtnih nezgod med slovenskimi kmeti med letoma 2014 in 2023. Vir: Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije, Kmetijsko gozdarski zavod Ljubljana, in Gozdarski inštitut Slovenije (Dolenšek 2024).

Ranljive skupine kmečkega prebivalstva za nezgode z mehanizacijo

Večina nezgod (38,6 %), ki vključujejo delno ali popolno izgubo nadzora nad mehanizacijo, prevoznimi sredstvi ali drugo opremo, ročnim orodjem in predmeti, se je v delovno aktivni populaciji med letoma 2018 in 2022 zgodila med kmeti, starimi med 45 in 54 let (Belščak Čolaković 2024). Delo z mehanizacijo in status kmeta sta tradicionalno povezana z moškimi kmeti, zato so v vseh kategorijah nezgod pri delu v kmetijstvu moški kmetje izpostavljeni večjemu številu nezgod kot ženske, kar pa ne pomeni, da so kmetice pri delu z mehanizacijo ali drugih opravilih na kmetiji manj ogrožene.

V Sloveniji se otroci, stari med 1 in 14 let, na kmetijah resno poškodujejo in so hospitalizirani zaradi različnih razlogov. Najpogosteje zaradi stika s kmetijsko mehanizacijo in prevoznimi sredstvi, ko padejo s traktorja ali drugega stroja in jih povozijo, ali pa so povoženi na dvorišču, v gospodarskih poslopih in drugih objektih, ker jih vozniki ne opazijo. Sledijo nezgode, ki jih povzročijo nezavarovani gibljivi deli strojev, ter padci v jame in izkope (grafikon 7) (Rok Simon 2023).

Grafikon 7. Delež hospitalizacij otrok zaradi poškodb na kmetijah zaradi zunanjih vzrokov v Sloveniji med letoma 2017 in 2021. Vir: Nacionalni inštitut za javno zdravje (Rok Simon 2023).

Nezgode z mehanizacijo in zdravje kmetov

Delo z mehanizacijo v kmetijstvu ni povezano le z (neposrednimi) poškodbami, kot so podplutbe, ureznine, zlomi, udarci in smrtne žrtve, temveč tudi z različnimi dolgotrajnimi obolenji. Kmetje lahko zaradi izpostavljenosti hrupu, pripravkom za varstvo rastlin in pridelkov, prahu, hlapom in vibracijam pri delu z mehanizacijo utrpijo poškodbe sluha, pljučne bolezni in nevrovaskularne bolezni. Najhitreje rastoči zdravstveni problem v sektorju »Kmetijstvo in lov, gozdarstvo, ribištvo« so obolenja kostno-mišičnega sistema in vezivnega tkiva, ki jih lahko povzroči tudi pretirano, ponavljajoče in stresno delo z mehanizacijo (Černič Istenič in sod. 2022).

Strategije za varnost pri uporabi mehanizacije na slovenskih kmetijah

V Sloveniji ni osrednje organizacije, ki bi nadzorovala varnost pri delu v kmetijstvu, vključno z gozdarstvom, in oblikovala ali izvajala preventivne ukrepe. Vendar so številne organizacije (npr. Javna služba kmetijskega svetovanja pri Kmetijsko gozdarski zbornici Slovenije, Zavod za gozdove Slovenije, Zveza lastnikov gozdov, strojni krožki, Gozdarski inštitut Slovenije, Policija in inšpekcijske službe, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Zveza slovenske podeželske mladine, Avto-moto zveza Slovenije, ki ima tudi simulator prevračanja, in druge) v zadnjih 30 letih izvedle na tisoče individualnih in skupnih predavanj, tečajev, usposabljanj in preventivnih akcij za zmanjšanje števila nezgod in smrtnosti v kmetijstvu.

Osnovni tečaj varnosti na kmetijah je del učnega načrta na kmetijskih srednjih šolah in fakultetah ter nacionalnih poklicnih kvalifikacij s področij kmetijstva, vrtnarstva, gozdarstva in lovstva. V vsaki od 13 območnih izpostav Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije deluje svetovalac za varnost v kmetijstvu. Obstajajo radijska, televizijska in časopisna poročila o različnih vidikih varnosti na kmetijah. Število YouTube posnetkov o tej tematiki, ki jih pripravljajo posamezniki in naštete organizacije, prav tako narašča.

Varnost na delovnem mestu je urejena z zakonodajo, ki kmete obravnava predvsem kot samozaposlene, ter kot delodajalce, kadar zaposlijo delavce, ki niso družinski člani. Za obe kategoriji je poudarjeno, da so kmetje odgovorni za lastno zdravje in varnost ter za zdravje in varnost drugih delavcev na kmetiji. Zakonodaja kmetom nalaga določene obveznosti, ki jih nadzorujejo inšpektorji za delo (Cmrečnjak Pelicon 2024). Kvalitativna raziskava (Černič

Istenič in sod. 2022) med kmeti je pokazala, da pogosto ne izpolnjujejo zakonskih zahtev (npr. nimajo izdelane pisne izjave o varnosti z oceno tveganja). Vendar pa so kmetje, ki so člani Slovenske skupnosti prakse, opozorili, da so varnostni ukrepi predpisani tudi v nekaterih standardih, kot je GLOBALG.A.P. Glede na visoko število nezgod in smrtnih primerov, povezanih s kmetijsko mehanizacijo, bi bilo smiselno razmisliti tudi o oblikovanju sektorsko specifične zakonodaje, vendar je veliko dosedanjih poskusov že spodletelo (Dolenšek 2024).

Dobra praksa: Namestitev in uporaba kabin na traktorjih

Namestitev varnostnih kabin na nove traktorje je obvezna že od leta 1984. Dve leti kasneje so morali biti s kabino opremljeni tudi rabljeni traktorji. Kmetje so tako opremili traktorje, ki so se uporabljali na javnih cestah in so bili homologirani, vendar so bili pri opremljanju neregistriranih traktorjev manj dosledni. Posledično se je število smrtnih nezgod s traktorji zunaj javnih cest le počasi zmanjševalo. Ministrstvo za promet je šele leta 2010 v Zakonu o motornih vozilih predpisalo, da morajo biti od 1. julija 2011 tudi neregistrirani traktorji, ki se uporabljajo zunaj javnih cest, opremljeni s kabino. To je Policiji in inšpekcijskim službam omogočilo izvajanje nadzora in izrekanje glob (WCM 2021).

Od leta 2017 več organizacij izvaja tudi projekt »Nikoli zgoraj brez – kabina rešuje življenje!«, ki ozavešča kmete o zakonodaji in varnosti pri delu na kmetijah v zvezi s kabinami za traktorje. Isti deležniki so združili moči tudi v kampanji »Varnostni pas ni za okras«, kjer se izvaja preventivne ukrepe za uporabo varnostnih pasov v traktorjih, katerih neuporaba je v zadnjih letih najpogostejši vzrok (smrtnih) nezgod s traktorji (Dolenšek 2019, 2024).

Slika 2. Preventivna kampanja »Nikoli zgoraj brez – kabina rešuje življenje!«. Vir: Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije (Dolenšek 2019).

Prednostne potrebe

Černič Istenič in sodelavci (2022) so izvedli raziskavo, ki je proučila razpoložljive statistične podatke o delovnih nezgodah, ki so jih prijavili socialno zavarovani kmetje v Sloveniji. Odkrili so, da so ti podatki Nacionalnega inštituta za javno zdravje poročali le o devetih smrtnih nezgodah na kmetijah med letoma 2011 in 2020, čeprav je raziskava Dolenška, ki neodvisno spremlja število nezgod med kmeti ter upošteva statistične podatke Ministrstva za notranje zadeve in Policije, ki zbirata informacije o vseh nezgodah ne glede na socialno zavarovanje, v istem obdobju zabeležila 257 smrtnih nezgod med kmeti, od katerih se je večina zgodila pri delu z mehanizacijo. To neskladje kaže ne le na podcenjevanje števila uradno zabeleženih nezgod na kmetijah, temveč tudi na potrebo po spremembi metodologije spremljanja nezgod v kmetijstvu. Le ustrezno zabeležena statistika namreč lahko postane osnova za nadaljnje raziskave, razvoj izobraževalnih ukrepov, učinkovite zakonodajne spremembe in ciljno usmerjene preventivne kampanje (Černič Istenič in sod. 2022).

Člani Slovenske skupnosti prakse so opredelili naslednje bodoče korake in dejavnosti za izboljšanje varnosti v kmetijstvu v povezavi z mehanizacijo:

- medsektorsko povezovanje za vzpostavitev projekta za boljšo varnost in zdravje pri delu kmetov in kmetijskih delavcev,
- razvoj sektorsko specifične zakonodaje,
- prijava in izvedba raziskovalnih in aplikativnih projektov, ki bi lahko bili finančno podprti s kohezijskimi sredstvi EU,
- podpora kmetom, ki želijo sodelovati v obnovitvenih tečajih (npr. za delo z motorno žago),
- izobraževanje otrok.

Viri

- Belščak Čolaković, A. (2024). *Poškodbe pri delu v dejavnosti kmetijstva* [neobjavljeno gradivo]. Slovenska skupnost prakse.
- Čmrečnjak Pelicon, T. (2024). *Predstavitev zakonodaje s področja varnosti in zdravja pri delu* [neobjavljeno gradivo]. Slovenska skupnost prakse.
- Černič Istenič, M., Šprah, L., Knežević Hočevar, D. in Cukut Krilič, S. (2022). *Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni: Zaključno poročilo* [spletni vir]. Ljubljana, Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dostopno na: <https://dmi.zrc-sazu.si/sites/default/files/Porocilo%20CRP%20%28V5-2028%29%20MCI.pdf> [dostop 21. 4. 2024].
- Dolenšek, M. (2024). *Dejavnost kmetijskih in gozdarskih javnih služb ter združenj na področju varnosti in zdravja pri delu* [neobjavljeno gradivo]. Slovenska skupnost prakse.
- Dolenšek, M. (2019). *Varno delo na kmetiji* [delitev drsnic]. Dostopno na: https://www.kgzs.si/uploads/dokumenti/javna_narocila/varno_delo_na_kmetiji_-_dolensek.pdf [dostop 30. 5. 2024].
- Ivanuš, J. (2020). *Varnost in zdravje pri delu na kmetiji* [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.kgz-ptuj.si/DesktopModules/EasyDNNNews/DocumentDownload.ashx?portalid=0&moduleid=814&articleid=2297&documentid=1093> [dostop 30. 5. 2024].
- Knežević Hočevar D. (2022). Podeželski zdravniki širše o trpljenju ljudi, ki kmetujejo: Medical reflections on the suffering of farmers beyond the symptoms. V: Šprah, L., ur. *Od seznanjenosti s težavami v duševnem zdravju do učinkovitega odzivanja z manj stigme: Zdaj je čas, da znanje prenesemo v prakso!* [spletni vir]. Ljubljana: Založba ZRC, str. 209–220. Dostopno na: <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/2026/8318/1744> [dostop 30. 5. 2024].
- Rok Simon, M. (2023). *Varnost otrok na kmetiji* [spletni vir]. Dostopno na: https://nijz.si/wp-content/uploads/2024/01/KMETIJA_Varnost-otrok-na-kmetiji_koncna.pdf [dostop 30. 5. 2024].
- WCM (2021). *Varovanje zdravja in varnost pri delu v gozdu* [spletni vir]. Dostopno na: <https://wcm.gozdis.si/sl/infogozd/prirocnik-za-lastnike-gozdov/varovanje-zdravja-in-varnost-pri-delu-v-gozdu/> [dostop 30. 5. 2024].

POVZETEK PRAKSE 5

Odzivanje na pereče probleme: Skrb za socialno varnost kmetov in kmečkih družin

Cilj tega povzetka prakse je predstaviti sistem socialnega zavarovanja za kmete v Sloveniji ter opozoriti na izzive in potrebe v povezavi z zdravjem kmetov.

Slovenski kmetje so lahko vključeni v obvezno socialno zavarovanje, če so člani kmetijskega gospodarstva, so zdravstveno sposobni opravljati kmetijsko dejavnost, se ne šolajo in ne prejemajo starostne, predčasne, vdovske ali invalidske pokojnine ter če presegajo določen prag letnega dohodka na zavarovanega člana kmetije iz kmetijske dejavnosti (KGZS 2018). Kmet, ki ne izpolnjuje dohodkovnega pogoja, vendar izpolnjuje vse druge pogoje za zavarovanje, se lahko prostovoljno vključi v socialno zavarovanje (ZPIZ 2019a), ki ponuja ugodnejše premije, vendar posledično vodi do nižjih pokojnin. Vsak, ki je registriran kot kmetijski delavec, v polnem delovnem razmerju ali kot samozaposlen podjetnik, družbenik ali direktor, je že zavarovan in zato ne more biti zavarovan kot kmet (ZPIZ 2019b).

Za vse vrste zavarovanj je treba plačevati prispevke. Osnova za zavarovalne premije je dobiček iz kmetijskih in gozdarskih dejavnosti v preteklem letu. Prispevek zavarovanca se obračuna po stopnji 15,5 % od osnove za obračun, prispevek delodajalca pa po stopnji 8,85 % od osnove za obračun (ZPIZ 2019b).

Kar zadeva obvezno kmetijsko zavarovanje, mora prijavo za zavarovanje vložiti nosilec kmetijskega gospodarstva (KGZS 2018). S prijavo so kmetje hkrati vključeni v štiri obvezna zavarovanja (pokojninsko in invalidsko, zdravstveno, za dolgotrajno oskrbo in starševsko varstvo) (ZPIZ 2019b). Po podatkih Eurostata je bilo v Sloveniji leta 2020 72.470 kmetij (glej Povzetek prakse 1). Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije je poročal, da je bilo v istem letu obvezno zavarovanih le 4.448 kmetov. Trend upadanja povprečnega letnega števila obveznih zavarovancev v kategoriji kmetov je jasno viden (grafikon 8), in sicer z 32.151 leta 1991 na samo 3.895 leta 2023 (ZPIZ 2024).

Med letoma 1992 in 2014 se je število prostovoljno zavarovanih oseb v kategoriji kmetov povečalo, saj je bila leta 1992 uvedena dohodkovna meja kot pogoj za vključitev v obvezno socialno zavarovanje. Tisti zavarovanci, večinoma z majhnih in srednje velikih kmetij, ki niso dosegli dohodkovnega praga, so se lahko prostovoljno zavarovali. Po letu 2014 se je tudi število prostovoljno

Slovenija

Lokacija

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Kontakt

skrbnica Slovenske skupnosti prakse,
dr. Majda Črnič Istenič,
višja znanstvena sodelavka, ZRC SAZU
majda.cernic-istenic@zrc-sazu.si

koordinatorka Slovenske skupnosti prakse,
dr. Mateja Slovenc Grasselli,
asistentka z doktoratom, ZRC SAZU
mateja.slovinc@zrc-sazu.si

Več informacij

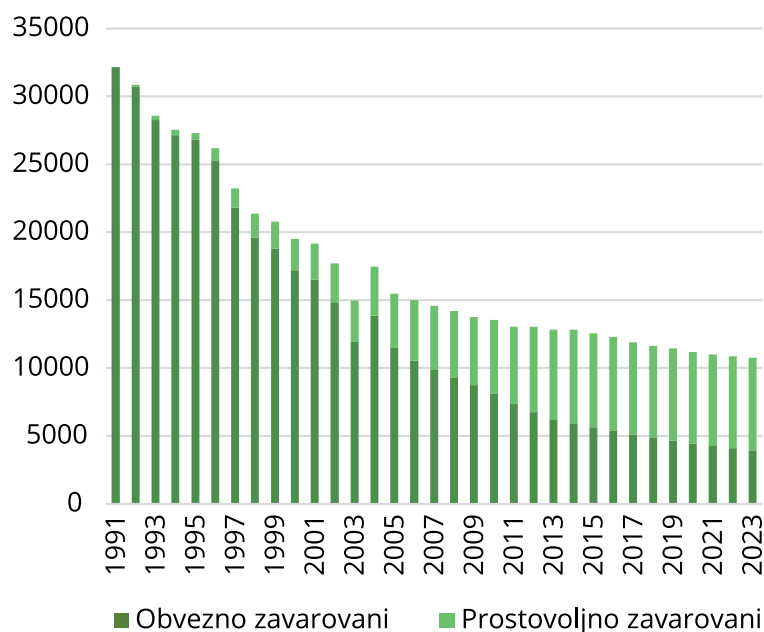
<https://www.zrc-sazu.si/sl>

<https://www.safehabitus.eu/safehabitus-news/>

<https://www.zpiz.si/cms/?ids=home2019>

zavarovanih oseb nekoliko zmanjšalo. Na splošno vsi navedeni podatki kažejo, da kmetovanje kmetom ne zagotavlja dovolj dohodka, da bi bili lahko vključeni v socialno zavarovanje, in da mlajše generacije zato opravljajo druge poklice, čeprav še vedno živijo in delajo na kmetiji.

Grafikon 8. Povprečno število obvezno in prostovoljno socialno zavarovanih oseb v kategoriji kmetov med letoma 1991 in 2023. Vir: Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije.

Eden od članov slovenske skupnosti prakse je opozoril, da nekateri kmetje zavarovalne sheme dojemajo predvsem kot ekonomsko breme in redko razmišljajo o dolgoročnih koristih zavarovanja. Podobno sta fokusna skupina in terenska raziskava (Črnič Istenič in sod. 2022), pokazali, da številni kmetje dajejo prednost vlaganju v kmetijo pred socialno varnostjo. Poleg tega si številni kmetje zaradi nizkega dohodka iz kmetovanja ne morejo privoščiti plačevanja prispevkov za vse člane kmetije (Črnič Istenič in sod. 2022). Podobno je raziskava iz leta 2020 o zdravju samozaposlenih podjetnikov in drugih samozaposlenih oseb, vključno s kmeti, pokazala, da nekaterim samozaposlenim po plačilu minimalnih prispevkov in drugih obratovalnih stroškov ostane mesečni neto dohodek okoli 300 EUR ali celo manj. Najnižje povprečne neto dohodke samozaposlenih, tj. okoli 880 EUR, so odkrili v kategorijah umetnosti, športa in kmetijstva (Beganović in sod., 2020).

Ranljive skupine kmečkega prebivalstva s slabo socialno zaščito

Ženske v kmetijstvu so v smislu socialne varnosti najbolj ogrožene, saj tradicionalno ne posedujejo nobenih kmetijskih dobrin in premoženja, opravljajo pa veliko neplačanega dela na kmetiji (Črnič Istenič in sod. 2022; Rac in sod. 2022). To potrjujejo tudi statistični podatki, saj je bilo še leta 2019 med vsemi obvezno in prostovoljno zavarovanimi osebami, ki delajo na kmetiji, le 27 % žensk (MDDSZ 2021).

Veliko kmetov nima zadostnih lastnih sredstev, zato nimajo socialne varnosti in so ekonomsko odvisne od drugih družinskih članov. Poleg tega so kmetice na kmetijah z nizkimi prihodki prve izključene iz zavarovalnega sistema, prednost je dana moškemu članu kmetije. Na svojih kmetijah pogosto izvajajo dopolnilne dejavnosti, kar jim prinaša dodaten dohodek, vendar jim to ne zagotovi avtomatične vključitve v sistem socialne varnosti. V večini primerov dodatni dohodek iz dopolnilne dejavnosti ne zadostuje za zagotavljanje (boljše) socialne varnosti kmetov. Zaradi teh težav se nekatere kmetice odločajo za komercialne oblike zavarovanja in varčevanja za starost, ki so manj varne in zanesljive kot obvezna socialna zavarovanja (Črnič Istenič in sod. 2022; Rac in sod. 2022).

Udeleženci fokusne skupine (Črnič Istenič in sod. 2022) so poudarili, da nekatere kmetice verjamejo, da ne bodo prejele sredstev, ki so jih vplačale za zavarovanje, zato raje vlagajo v kmetijo in izobraževanje otrok. Vendar pa je predstavnica mladih kmetov opozorila, da se ta miselnost pri mlajših generacijah spreminja, saj mlajše ženske pogosto delajo na kmetijah v prostem času, ker so zaposlene izven kmetije in zavarovane preko drugega delodajalca. V splošnem za kmetijske delavce, ki delajo zunaj doma, ni posebne javne zavarovalne sheme, vendar pa te ženske in ostali kasneje prejemajo pokojnino na podlagi dela izven kmetije.

Kljub temu ostaja velik problem nizke socialne varnosti žensk na kmetijah, zlasti žensk, ki delajo izključno na kmetijah. Ker niso socialno zavarovane, niso upravičene do pokojnine v starosti. To jim postavlja v težaven ekonomski in socialni položaj, še posebej v starosti. Prav tako niso upravičene do materinskega in starševskega dopusta, ko so noseče ali imajo dojenčke. Prejemajo le starševski dodatek, če zanj zaprosijo, vendar pa veliko žensk te pravice ne pozna, poleg tega pa jim ta socialni transfer ne omogoča ekonomskega preživetja.

Zaradi narave njihovega dela in tradicionalnih patriarhalnih odnosov na kmetijah številne zavarovane kmetice v praksi ne morejo uveljavljati svojih pravic do starševskega in materinskega dopusta, podpore pri oskrbi starejših, dostojnih delovnih pogojev itd. (Rac in sod. 2022). Ženske, ki živijo in delajo na kmetiji, med materinskim in starševskim dopustom pogosto opravljajo številne delovne naloge, tudi fizično zahtevne. Delovno silo na kmetiji večinoma sestavljajo družinski člani in ob splošnem upadanju neformalne pomoči v skupnosti je ženska delovna sila izjemno pomembna, zato mnoge kmetujejo tudi tik pred rojstvom otroka in po njem. Otroka pogosto ne morejo oddati v varstvo, saj so njihovi starši zaposleni ali invalidni in tudi potrebujejo njihovo skrb in nego, ali pa je vrtec predrag ali predaleč (Črnič Istenič in sod. 2022; Norway grants 2024).

Socialna varnost in zdravje kmetov

Avtorji (Črnič Istenič in sod. 2022; Koranyi in sod. 2018; Rac in sod. 2022; Tschöll 2014) in člani Slovenske skupnosti prakse so poudarili, da lahko slaba socialna varnost kmetov ter neskladje med zakonskimi predpisi in njihovim vsakdanjim življenjem vodita v prikrajšanost, stres, nezgode pri delu ter duševne težave, kot sta anksioznost in depresija. Slaba socialna varnost je lahko povezana s težavami v družinskih odnosih in ekonomsko odvisnostjo kmetov, kar se lahko izraža v nezmožnosti odločanja o lastnem delu in počitku, zlorabi substanc ter psihičnem in fizičnem nasilju med družinskimi člani.

Avtorji nedavne raziskave o delovnih nezgodah kmetov v Sloveniji (Črnič Istenič in sod. 2022) in člani Slovenske skupnosti prakse so poudarili tudi, da lahko socialna negotovost kmete omejuje pri njihovem dostopu do osnovnih zdravstvenih storitev. To jim lahko okrne tudi dostop do kurativnih in preventivnih storitev za izboljšanje zdravja.

Strategije za socialno varnost članov kmetij v Sloveniji

Slovenija ima sistem socialne varnosti, ki temelji na solidarnosti in socialni zaščiti, ko ljudje zaradi starosti ali invalidnosti ne morejo več delati. Ima razmeroma dobro organiziran javni zdravstveni in pokojninski sistem ter velik nabor socialnih

politik za vse državljane Republike Slovenije. Razen pokojninskega in invalidskega zavarovanja za kmete pa ni posebnih ukrepov za zaščito kmečkega prebivalstva.

Med slovenskimi kmeti je veliko primerov socialne stiske. Nekateri niso ali pa so le delno zajeti v javni sistem socialne politike zaradi specifičnih značilnosti kmetijskega sektorja in prostorske razporeditve kmetij (Krt Stopar 2013; Rac in sod. 2022).

Člani skupnosti prakse so izpostavili, da je problem nezadostne socialne zaščite kmetov težko rešljiv iz dveh razlogov. Prvi razlog je bil že omenjen; kmetje niso sposobni ali pripravljeni plačevati (dodatnih) prispevkov za svoje socialno zavarovanje, in obenem tudi na primer za vzpostavitev in delovanje službe za nadomeščanje na kmetijah. Drugi razlog je, da je področje socialne zaščite kmetov razpeto med Ministrstvom za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti ter Ministrstvom za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Člani skupnosti prakse so poročali o pomanjkanju medsebojnega razumevanja in komunikacije ter o prekrivanju odgovornosti med ministrstvi. Ena od članic skupnosti prakse je spomnila na predlog Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije za vzpostavitev sistema »vse na enem mestu« za kmete za namene obveščanja in zmanjševanja birokratskih ovir na področju socialne varnosti. Predlog je bil zavrnjen zaradi prelaganja odgovornosti med ministrstvi.

Nedavne raziskave (Črnič Istenič in sod. 2022; Rac in sod. 2022) so pokazale, da so slovenski kmetje slabo obveščeni o svojih pravicah in obveznostih na področju socialne varnosti. Toda nekateri kmetijski svetovalci v Kmetijsko gozdarski zbornici Slovenije so specializirani za to področje ter pomagajo kmetom pri težavah in vprašanjih glede vključitve v sheme socialne varnosti, upokojitve, vlog za uveljavljanje socialnih prejemkov, nadomestil za bolezen ali nezgodo ipd. (KGZS, KGZ Celje 2022). Zavedajo se nizke ozaveščenosti kmetov o socialni varnosti in pomembnosti le-te za vzdrževanje in razvoj kmetij je zbornica leta 2022 uvedla program »Individualna svetovanja na področju gospodarske učinkovitosti in izboljšanja odpornosti kmetij«, ki kmetom nudi dodatno svetovalno storitev na različnih področjih, vključno s socialno varnostjo (psihosocialna podpora kmetom je prav tako del te storitve in je podrobno predstavljena v Povzetku prakse 7).

Dobra praksa: Projekt TERA

Projekt »Razvoj celostnega pristopa za lajšanje usklajevanja poklicnega in zasebnega življenja na podeželju, temelječega na vzpostavitvi večdeležniških regionalnih sistemov in lokalnih partnerstev« (kratica: TERA; projektna spletna stran – TERA 2024), ki sta ga sofinancirala Norveški finančni mehanizem 2014–2021 in Republika Slovenija, Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj, je potekal od junija 2022 do aprila 2024 (ZSPM 2023a).

Glavni cilj projekta je bil omogočiti moškim in ženskam na podeželju učinkovito obvladovanje izzivov pri usklajevanju poklicnega in družinskega življenja. Čeprav projekt ni bil namenjen izključno kmetom, je izjemno pomemben za kmečko prebivalstvo in njihovo socialno varnost, saj so kmetje, zlasti kmetice, aktivno sodelovali in se opolnomočili. Glavna dejavnost projekta je bil izobraževalni in ozaveščevalni program za spodbujanje ravnovesja med delom in življenjem na podeželju, ki je bil razvit na podlagi raziskovalnih ugotovitev in vsebine večdeležniških posvetovanj. V ta namen so bili pari mentorjev iz Zveze slovenske podeželske mladine in Zveze kmetov Slovenije, predvsem kmetice, usposobljeni v šestih modulih, vključno s področjem socialne varnosti na kmetijah (TERA 2024; ZSPM 2023a).

Modul »Pravice in dolžnosti vsakega kmeta, socialna varnost« je bil obdelan v treh interaktivnih delavnicah leta 2023 (posnetek povzetka ene od delavnic – Podeželska mladina 2023: https://zspm.si/video_galerija/tera-pravice-in-dolzности-vsakega-kmeta-socialna-varnost-polona-starc-univ-dipl-prav/). Delavnice so obsegale strokovno tematsko predstavitev in skupinsko delo za iskanje rešitev za izzive obravnavane teme. Teme delavnic so bile: zdravstveno in pokojninsko zavarovanje, zavarovanje in dopolnilno zavarovanje za upravljavce kmetij, porodniški in starševski dopust, delovni čas po starševskem/porodniškem dopustu, starševski dopust za očete ter druge pravice in obveznosti kmetov na področju socialne varnosti. Mentorji so z vsake delavnice izbrali vsaj enega udeleženca, ki so ga tudi po dogodku podpirali pri premagovanju izzivov, obravnavanih v projektu (MKRR 2024; ZSPM 2023b).

Slika 3. Najava delavnice o socialni varnosti. Vir: Zveza slovenske podeželske mladine.

Predstavniki sodelujočih kmetijskih organizacij in drugi projektni partnerji (vodilni partner je bil Razvojni center Murska Sobota) so se počutili opolnomočene, saj so spoznali položaj kmetov na terenu, pridobili novo znanje, okrepili socialno mrežo ter ocenili, da bodo pobude projekta vodile v oblikovanje strateških dokumentov, zakonodajne spremembe in lobiranje za vnos perspektive spola v diskurz o razumevanju podeželja (MKRR 2024).

Fotografija 3. Delavnice na temo socialne varnosti kmetov. Vir: Zveza slovenske podeželske mladine.

Prednostne potrebe

Člani Slovenske skupnosti prakse so sklenili, da so dobri in enakopravni odnosi med kmeti različnih generacij ter med spoli ključnega pomena za izboljšanje socialne varnosti kmetov. Prav tako so udeleženci fokusne skupine poudarili pomen spreminjanja razmišljanja in vedenjskih vzorcev kmetov s postopno spremembo lastniške strukture v smeri solastništva kmetije med zakonci (Černič Istenič in sod. 2022).

Poleg tega je bilo veliko govora o potrebi po razvoju služb za nadomeščanje na kmetijah v primeru bolezni ali dopusta, pomoči pri oskrbi živali in delu na polju. V tem kontekstu bi bilo treba obravnavati tudi skrbstveno delo, ki ga večinoma opravljajo ženske. Treba je tudi okrepiti socialno mrežo kmetov, saj se lokalne skupnosti vse bolj razgrajujejo in spreminjajo.

Nenazadnje bi bilo treba izboljšati tudi medsektorsko povezovanje in sodelovanje. Ministrstva bi morala prisluhniti pobudam strokovnjakov, kmetov ter kmetijskih in sektorskih svetovalcev ter o njih resno razmisliti. Ena prvih nalog skupnega dela bi morala biti ozaveščanje kmetov o njihovih socialnih pravicah in pomenu socialne varnosti. Pri tem je treba ponuditi pomoč kmetom, ki so najbolj socialno izolirani in ranljivi – iti na teren in sodelovati s kmetijskimi organizacijami, kot sta Zveza slovenske podeželske mladine in Zveza kmetov Slovenije, ki že prepoznava pomen socialnih vprašanj za dobrobit kmetijskega prebivalstva in sodelujejo pri izboljševanju socialne varnosti kmetov.

Viri

- Beganović, M., Juren, E., Kovačič, G., Navodnik, D., Polič, D., Rihtaršič, S., Rutar, M., Vejseloska, E., Zupanc, S. in Žunec, Ž. (2020). Analiza rezultatov ankete. V: Kovačič, G., ur. *Prezentizem in bolniško nadomestilo* [spletni vir]. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Gibanje za dostojno delo in socialno družbo, str. 63–119. Dostopno na: <https://pdfs.semanticscholar.org/3dde/74a0eef98f8db586e99a50b51409e7b68e51.pdf> [dostop 28. 6. 2024].
- Černič Istenič, M., Šprah, L., Knežević Hočevan, D. in Cukut Krilič, S. (2022). *Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni: Končno poročilo* [spletni vir]. Ljubljana, Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dostopno na: <https://dmi.zrc-sazu.si/sites/default/files/Porocilo%20CRP%20%28V5-2028%29%20MCI.pdf> [dostop 28. 6. 2024].
- KGZS (2018). *Vključevanje v socialna zavarovanja za kmete* [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.norwaygrants.si/novica/zakljucni-dogodek-projekta-tera-se-je-sklenil-ob-okrogli-mizi/> [dostop 28. 6. 2024].
- KGZS, KGZ Celje (2022). Socialna varnost na kmetiji – kakšne pravice imamo? [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.kmetijskizavod-celje.si/kmetijsko-svetovanje/e-knjiznica/e-knjiznica-zapis/socialna-varnost-na-kmetiji-kaksne-pravice-imamo> [dostop 28. 6. 2024].
- Koranyi, I., Jonsson J., Rönnblad, T., Stockfelt, L. in Bodin, T. (2018). Precarious employment and occupational accidents and injuries – a systematic review. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 44(4), str. 341–350, <https://doi.org/10.5271/sjweh.3720>.
- Krt Stopar, A. (2013). *Socialna varnost kmetov/kmetič* [spletni vir]. Ljubljana: Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije. Dostopno na: https://www.kgzs.si/uploads/dokumenti/strokovna_gradiva/socialna_varnost_kmetov_kmetic_2013.pdf [dostop 28. 6. 2024].
- MDDSZ (2021). *Vključenost v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje iz naslova opravljanja kmetijske dejavnosti* [neobjavljeno gradivo]. Svet za ženske na podeželju.
- MKRR (2024). *Zaključni dogodek projekta TERA se je sklenil ob okrogli mizi* [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.kgzs.si/novica/vkljucitev-v-socialna-zavarovanja-za-kmete-2018-01-24> [dostop 28. 6. 2024].
- Norway grants (2024). *Zaključni dogodek projekta TERA se je sklenil ob okrogli mizi* [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.norwaygrants.si/novica/zakljucni-dogodek-projekta-tera-se-je-sklenil-ob-okrogli-mizi/> [dostop 28. 6. 2024].
- Podeželska mladina (2023). TERA - Modul 6 Pravice in dolžnosti vsakega kmeta, socialna varnost [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=TfioLM8Xnho> [dostop 28. 6. 2024].
- Rac, I., Černič Istenič, M. in Erjavec, E. (2022). *Socialna vprašanja na podeželju* [spletni vir]. Dostopno na: https://rural-interfaces.eu/wp-content/uploads/2022/11/MAP_PP_SL_Slovenian-version.pdf [dostop 21. 4. 2024].
- TERA (2024). *TERA: Usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja* [spletni vir]. Dostopno na: <https://projekt-tera.si/> [dostop 28. 6. 2024].
- Tschöll, C. (2014). Precarity: Causes, effects and consequences of insecure working and living conditions in a multicultural, rural area of northern Italy (South Tyrol). *The Journal of Education, Culture, and Society*, 5(2), str. 82–90, <http://dx.doi.org/10.15503/jecs20142.82.90>.
- ZPIZ (2019a). *Obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov* [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.zpiz.si/cms/content2019/pojasnilovzvezizobveznimzavarovanejmkmkmetov> [dostop 28. 6. 2024].
- ZPIZ (2019b). *Kmetje* [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.zpiz.si/cms/content2019/kmetje> [dostop 28. 6. 2024].
- ZPIZ (2024). *Publikacije in pomembni dokumenti zavoda* [spletni vir]. Dostopno na: <https://www.zpiz.si/cms/?ids=content2019&inf=68> [dostop 28. 6. 2024].
- ZSPM (2023a). *TERA: Usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja ljudi, ki živijo in delajo na podeželju* [spletni vir]. Dostopno na: <https://zspm.si/projekt-tera-enakost-spolov-na-podezelju/> [dostop 28. 6. 2024].
- ZSPM (2023b). *MODUL: Pravice in dolžnosti vsakega kmeta, socialna varnost* [spletni vir]. Dostopno na: <https://zspm.si/projekt-tera-enakost-spolov-na-podezelju/pravice-in-dolznosti-vsakega-kmeta-socialna-varnost/> [dostop 28. 6. 2024].

POVZETEK PRAKSE 6

Odzivanje na pereče probleme: Skrb za duševno zdravje slovenskih kmetov

Cilj tega povzetka prakse je predstaviti pomen dobrega duševnega zdravja in ozaveščenosti o duševnem zdravju za odpornost na trenutne in prihodnje delovne izzive med slovenskimi kmeti.

Kmečko življenje otežujejo preobremenjenost z delom, finančne, vremenske in druge negotovosti, usklajevanje odnosov med spoli in generacijami, zlasti pri nasledstvu kmetije, ter spreminjanje podeželskih skupnosti in načinov dela, kar vodi v vse večjo izoliranost na delovnem mestu in v družbenem življenju kmetov. Vse to lahko povečuje verjetnost za pojav stresa, izgorelosti in duševnih stisk med člani kmečkih družin (Črnič Istenič in sod. 2022; Knežević Hočevar 2022).

Anketa med kmeti, izvedena leta 2021 v okviru projekta ZRC SAZU »Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nezgod in poklicnih bolezni«, je pokazala, da je 86 % od 259 anketirancev v zadnjih 12 mesecih doživelo eno ali več težav, povezanih s prekomernim stresom. Rezultati so pokazali, da so bile ocene večine področij psihosocialnega stresa v vzorcu v razponu povečanega tveganja za težave, povezane s slabšim duševnim, telesnim in socialnim zdravjem. Večina je poročala o občutkih preobremenjenosti, utrujenosti, pomanjkanju energije, izčrpanosti, glavobolih, nespečnosti, motnjah spanja, pomanjkanju volje, težavah s koncentracijo, pozabljivosti, razdražljivosti in jezi (Črnič Istenič in sod. 2022). Rezultati so primerljivi z rezultati ankete Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije o duševnem zdravju kmetov, katere preliminarni rezultati so podrobneje predstavljeni v Povzetku prakse 7 (Pinterič 2024).

Duševne težave so eden najpogostejših razlogov za bolniški dopust med zaposlenimi v kategoriji »Kmetijstvo in lov, gozdarstvo, ribištvo« (Črnič Istenič in sod. 2022). Leta 2016 je bilo v tej poklicni skupini zabeleženih 12 samomorov. Groba stopnja samomora na 100.000 zaposlenih je znašala 57,9, sledila je kategorija »Poklici na neindustrijski način dela« s 25,9 (Roy in Knežević Hočevar 2019).

Konec leta 2020 in v začetku leta 2021 je bila izvedena še ena raziskava o duševnem zdravju prebivalcev podeželja v okviru Erasmus+ projekta »neMOČ PODEŽELJA«, katerega vodilni partner je bila Zveza slovenske podeželske mladine (ZSPM). Večina anketirancev, 64 % od 371, je bila s kmetij, še 22 % pa s podeželja. 63 % anketirancev je navedlo, da so se z duševnimi težavami soočali sami ali preko drugih oseb (Slovinc 2021).

Slovenija

Lokacija

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Kontakt

skrbnica Slovenske skupnosti prakse,
dr. Majda Črnič Istenič,
višja znanstvena sodelavka, ZRC SAZU
majda.cernic-istenic@zrc-sazu.si

koordinatorka Slovenske skupnosti prakse,
dr. Mateja Slovinc Grasselli,
asistentka z doktoratom, ZRC SAZU
mateja.slovinc@zrc-sazu.si

Več informacij

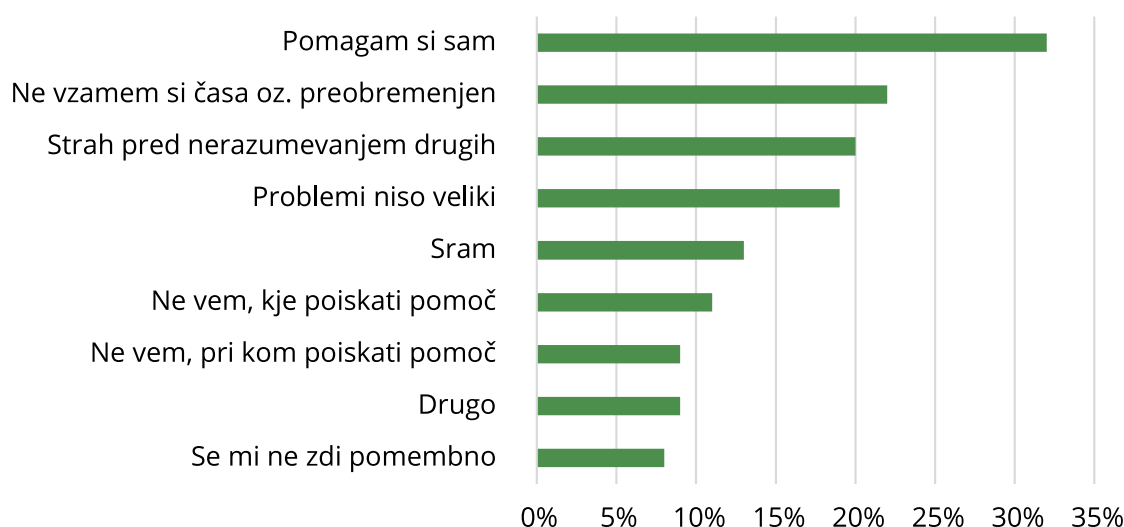
<https://www.zrc-sazu.si/sl>

<https://www.safehabitus.eu/safehabitus-news/>

<https://zspm.si/nemoc-podezelja/>

Člani Slovenske skupnosti prakse so poudarili, da je duševno zdravje kmetov pereče vprašanje, o katerem se premalo govori. Izpostavili so, da člani družinskih kmetij, zlasti starejši, duševne težave dojemajo kot tragedijo za kmetijo in da z ljudmi z duševnimi težavami lahko slabo ravnajo ne le nekateri družinski člani, temveč tudi člani lokalne skupnosti. Raziskava ZSPM iz leta 2021 je pokazala, da anketiranci ne iščejo pomoči za duševne težave, ker menijo, da pomoč ni potrebna in da lahko težava počaka, saj slabo duševno zdravje v družbi še vedno velja za tabu (Slovinc 2021). Rezultati o razlogih, zakaj kmetje in drugi ne iščejo pomoči za duševne težave, so prikazani na grafikonu 9. Na kratko, stigma okoli duševnih težav še vedno vpliva na stališča kmetov in predstavlja oviro pri iskanju pomoči v slovenski podeželski družbi. Zato bi lahko odprt pogovor o slabem duševnem zdravju na kmetijah pomenil pomemben korak k doseganju širšega odziva družbe in odpravi stigme.

Grafikon 9. Razlogi za neiskanje pomoči pri duševnih težavah. Vir: projekt »neMOČ PODEŽELJA« (Slovinc 20a21).

Ranljive skupine kmečkega prebivalstva s povečanim tveganjem za duševne stiske

Dve nedavni raziskavi med slovenskimi kmeti, ena delno kvantitativna (Črnič Istenič in sod. 2022) in druga kvalitativna (Knežević Hočevar 2022), sta pokazali, da so tako kmetje kot kmetice pod hudim stresom. Ženske in moški so navedli različne razloge za svoje trpljenje in zdi se, da so te razlike pogosto posledica tradicionalnih patriarhalnih odnosov na kmetijah, ki se nanašajo na lastništvo kmetije in spolno delitev dela.

Kmetice nemalokrat obremenjujejo slabi družinski odnosi (zlasti s priženjenimi sorodniki), pritisk pri upravljanju različnih skrbstvenih odgovornosti in finančna negotovost, povezana s finančno neodvisnostjo ali zaposlitvijo izven kmetije, katere zaslužek pogosto vlagajo v kmetijo (Črnič Istenič in sod. 2022; Knežević Hočevar 2022).

Moški udeleženci raziskave (Črnič Istenič in sod. 2022) so kot najbolj obremenjujoče psihosocialne dejavnike navedli tiste, povezane z delom in upravljavskimi nalogami, kot so visoka osebna odgovornost za uspeh kmetije, dolg delovni časi (več kot 8 ur), nepredvidljiv delovni čas, nizki dohodki glede na vloženo delo, potreba po pridobivanju sredstev, visoka predanost doseganju delovnih rezultatov itd.

Nadalje je kvalitativna raziskava (Knežević Hočevar 2022) pokazala, da moški kmetje, še posebej z večjih kmetij, pred zdravniki pogosto zanikajo duševne težave, saj morajo kazati, da so močni, uspešni in zdravi, da lahko izpolnijo vse naloge na kmetiji in uresničijo vizijo za razvoj kmetije na kratki in dolgi rok, kar je povezano s pričakovanji, zakoreninjenimi v kmečkem habitusu.

Kmetovanje in duševno zdravje

Članica Slovenske skupnosti prakse je pojasnila, da je posledice poškodb zaradi nezgod na kmetiji mogoče hitro odpraviti ali ublažiti s fizičnimi ali tehničnimi prilagoditvami. Nasprotno pa je opisala, da duševne težave lahko dolgoročneje vplivajo na koncentracijo, odločanje in delo kmetov. Kmetje, ki so leta 2021 sodelovali na delavnicah o dobrem počutju in duševnem zdravju na podeželju, so menili, da sta dobro počutje in dobro duševno zdravje članov kmečkega gospodarstva temelj kmetije in družine (Črnič Istenič in sod. 2021). Člani skupnosti prakse so prav tako poudarili, da lahko slabo duševno zdravje kmetov izzove in škoduje odnosom med vsemi člani družinskih kmetij.

Strategije za boljše duševno zdravje članov kmetij v Sloveniji

Tema duševnega zdravja kmetov je v Sloveniji pridobila na pomenu konec leta 2020, ko sta raziskovalna skupina ZRC SAZU in ZSPM prejeli sredstva za tri projekte. Projekt ZSPM »neMOČ PODEŽELJA« se je osredotočal na kakovost življenja na podeželju, dobro počutje in duševno zdravje slovenskih kmetov. ZRC SAZU je v tem projektu sodeloval kot svetovalni partner. Njegovi raziskovalci so med svojim raziskovalnim delom prepoznali pomen te tematike in si prizadevali ozaveščati predstavnike kmetov in odločevalce. V zvezi s tem jim je uspelo pridobiti sredstva za izvedbo dveh nacionalnih projektov.

Cilj projekta ZRC SAZU »Spremembe v kmetijstvu skozi oči in telesa kmetov«, ki je potekal od leta 2020 do 2024, je bil bolje pojasniti vplive radikalnih sprememb v slovenskem kmetijstvu po letu 1991 na zdravje in trpljenje kmetov (vodja: Knežević Hočevar). Drugi projekt ZRC SAZU »Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nezgod in poklicnih bolezni« je obravnaval nezgode pri delu in poklicne bolezni z vidika kmetov in njihovih družin ter njihovimi odzivi in strategijami shajanja s posledicami nezgod pri delu in poklicnih bolezni (vodja: Črnič Istenič). Oba projekta sta proučila obstoječo statistiko na področju varnosti in zdravja pri delu med kmeti ter okrepila sodelovanje z nekaterimi odločevalci, kmetijskimi svetovalci in kmetijskimi organizacijami.

Vsi trije projekti so si prizadevali za delovanje v javnem prostoru ter poudarjali pomen dobrega duševnega in telesnega zdravja za preživetje in delovanje slovenskih kmetij.

Rezultat projekta »neMOČ PODEŽELJA« je bila vzpostavitev programa »Individualna svetovanja na področju gospodarske učinkovitosti in izboljšanja odpornosti kmetij« leta 2020 v okviru Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije. Program nudi tudi psihosocialno svetovanje kmetijskega svetovalca za vse člane kmetijskih gospodarstev. Psihosocialna podpora je podrobneje opisana v Povzetku prakse 7. Doslej je to edina oblika psihosocialne podpore za kmečko prebivalstvo, saj so vse druge svetovalne in zdravstvene službe namenjene splošnemu prebivalstvu. Ocena obstoječega nabora aktivnosti Javne službe kmetijskega svetovanja je pokazal, da obstaja velika potreba po širšem sistemu psihosocialne podpore za kmete.

Prednostne potrebe

V Sloveniji ni statističnih podatkov o duševnem zdravju kmetov. Edine statistike so bile zbrane v okviru zgoraj omenjenih projektov in psihosocialne storitve. Razviti bi bilo treba strategijo za spremljanje duševnega zdravja kmetov, ki bi lahko postala osnova za nadaljnje raziskave in ukrepanje za izboljšanje duševnega zdravja kmetov.

Pomanjkljivost projektnega dela je, da ni stalno in finančno stabilno. Zato bi bilo treba vzpostaviti redno in trajno sodelovanje med kmeti, kmetijskimi svetovalci, raziskovalci, oblikovalci politik in drugimi strokovnjaki, ki lahko vodijo delo na področju duševnega zdravja kmetov. To vključuje, prvič, redne raziskave o vzrokih duševnih težav kmetov; drugič, usposabljanje psihologov, kmetijskih svetovalcev in zdravstvenih delavcev o značilnostih življenja in dela na kmetijah; in tretjič, ozaveščanje kmetov o pomenu dobrega duševnega zdravja za ohranjanje kmetovanja prek kampanj in drugih medijskih kanalov.

Viri

- Černič Istenič, M., Gregorec, N., Knežević Hočevar, D., Letina, D., Likar, D., Mager, A., Uršič, B. in Slovenc, M. (2021). *neMOČ PODEŽELJA* [spletni vir]. Ljubljana: Zveza slovenske podeželske mladine. Dostopno na: <https://zspm.si/brosura-nemoc-podezelja/> [dostop 18. 7. 2024].
- Černič Istenič, M., Šprah, L., Knežević Hočevar, D. in Cukut Krilič, S. (2022). *Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni: Končno poročilo* [spletni vir]. Ljubljana, Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dostopno na: <https://dmi.zrc-sazu.si/sites/default/files/Porocilo%20CRP%20%28V5-2028%29%20MCI.pdf> [dostop 18. 7. 2024].
- Knežević Hočevar D. (2022). Podeželski zdravniki širše o trpljenju ljudi, ki kmetujejo: Medical reflections on the suffering of farmers beyond the symptoms. V: Šprah, L., ur. *Od seznanjenosti s težavami v duševnem zdravju do učinkovitega odzivanja z manj stigme: Zdaj je čas, da znanje prenesemo v prakso!* [spletni vir]. Ljubljana: Založba ZRC, str. 209–220. Dostopno na: <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/2026/8318/1744> [dostop 18. 7. 2024].
- Pinterič, L. (2024). *Raziskava duševno zdravje v kmetijstvu 2022–2024* [neobjavljeno gradivo]. Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije.
- Roy, P. in Knežević Hočevar, D. (2019). Listening to a silent crisis: Men's suicide in rural and farming communities in Slovenia. *Revija za socialno politiko*, 26(2), str. 241–254.
- Slovenc, M. (2021). *Analiza ankete* [neobjavljeno gradivo]. Projekt neMOČ PODEŽELJA.

POVZETEK PRAKSE 7

Psihosocialno svetovanje za kmete

Kmetovanje ni le eden najbolj tveganih poklicev v smislu nezgod in poškodb pri delu, temveč predstavlja tudi veliko psihosocialno obremenitev za kmete. Pilotna raziskava iz leta 2021 (Černič Istenič in sod. 2022) o vzrokih psihosocialnega stresa v kmečkih gospodinjstvih in oceni njegovega vpliva na zdravstvene in gospodarske obremenitve na kmetijah je pokazala, da je 86 % od 409 anketirancev v zadnjih 12 mesecih doživelo eno ali več težav, povezanih s prekomernim stresom. Veliko psihosocialno breme kmetov jasno kaže tudi primerjava splošne stopnje samomorilnosti v Sloveniji s stopnjo samomorilnosti med kmeti. Analiza statističnih podatkov Nacionalnega inštituta za javno zdravja in Statističnega urada Republike Slovenije o poklicni kategoriji »kmetovalci_ke, ribiči_ke in lovci_ke«, iz katere so izključeni upokojeanci in kmetje in kmetijski delavci na družinskih kmetijah in v kmetijskih podjetjih brez socialnega zavarovanja, kaže, da je ta poklicna skupina na prvem mestu med poklicnimi skupinami po grobi stopnji samomora. Leta 2016 je imela grobo stopnjo samomora 57,9 na 100.000 delavcev, kar je štirikrat več od celotne grobe stopnje za vse poklicne skupine, ki je istega leta znašala 13,8 (Roy in Knežević Hočevar 2019).

Člani Zveze slovenske podeželske mladine so se odločili aktivno nasloviti problematiko duševnega zdravja v kmetijstvu. Izhodišče njihovega projekta »neMOČ PO-DEŽELJA«, ki so ga izvedli leta 2021, je bilo poiskati dolgoročne rešitve, ki bi prispevale k izboljšanju kakovosti življenja na podeželju in kmetijah v Sloveniji. V ta namen so združili moči z drugimi partnerji: Znanstvenoraziskovalnim centrom Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), Kmetijsko gozdarsko zbornico Slovenije in Društvom študentov psihologije. Februarja in marca 2021 so organizirali osem spletnih delavnic, na katerih je sodelovalo več kot 250 udeležencev, predvsem kmetov in kmetijskih svetovalcev. Skupaj so prišli do zaključkov o tem, kako izboljšati kakovost življenja na podeželju. Ti so služili kot argument za potrebo po ustanovitvi prve storitve za duševno zdravje, posebej namenjene slovenskim kmetom.

V okviru omenjenega projekta je bila izvedena tudi anketa o poznavanju in zaznavanju duševnih težav med prebivalci podeželja in kmeti, saj na voljo ni bilo statističnih podatkov o duševnem zdravju družinskih članov na kmetijah. Odgovori 371 anketirancev so pokazali, da je

Slovenija

Lokacija

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Kontakt

skrbnica Slovenske skupnosti prakse,
dr. Majda Černič Istenič,
višja znanstvena sodelavka, ZRC SAZU
majda.cernic-istenic@zrc-sazu.si

koordinatorka Slovenske skupnosti prakse,
dr. Mateja Slovenc Grasselli,
asistentka z doktoratom, ZRC SAZU
mateja.slovinc@zrc-sazu.si

Več informacij

<https://www.zrc-sazu.si/sl>

<https://www.safehabitus.eu/safehabitus-news/>

slabo duševno zdravje kmetov posledica dejstva, da pogosto zanemarjajo svoje dobro počutje in sebe postavljajo na zadnje mesto, delo pa na prvo. Razprava na delavnicah je to potrdila ter pokazala, da si kmetje ne vzamejo oddiha ali dopusta, saj se čutijo zavezane kmetiji in družini. Prav tako jim je težko prositi za pomoč v stiski, še posebej moškim kmetom. Razprave so tudi pokazale, da kmet, kot simbol fizične moči in nekoga, ki zmore vse, težko prizna, da je v stiski, ter pokaže svojo ranljivost. Kmetje se pogosto umaknejo v tišino, odtujijo od družine, zapadejo v zlorabo različnih substanc ali, še huje, storijo samomor. Razprave na delavnicah so tudi razkrile, da je okolje, v katerem kmetje živijo – podeželje – razlog za tako vedenje, saj stigmatizira duševne težave. Nenazadnje pa tudi strokovnjaki, ki bi jim lahko pomagali, pogosto ne razumejo težav kmetov (Černič Istenič in sod. 2021).

■ Dejavnost

Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije (KGZS, nevladna članska krovna organizacija za fizične in pravne osebe, ki delujejo na področju kmetijstva, gozdarstva in ribištva v Republiki Sloveniji) je kot rezultat projekta »neMOČ PODEŽELJA« zasnovovala program »Individualno svetovanje na področju gospodarske učinkovitosti in izboljšanja odpornosti kmetij« in ga začela izvajati leta 2022. Program, ki temelji na javnem naročilu Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, in je sprva imelo zagotovljeno financiranje do konca leta 2024, kmetom ponuja celovit nabor svetovalnih storitev, vključno s psihosocialnim svetovanjem, svetovanjem pri nasledstvu in prenosu kmetij ter svetovanjem na področju socialne varnosti ter finančne in pravne podpore. Storitve je za člane zbornice brezplačna, delovno mesto svetovalca pa se financira iz Program razvoja podeželja Republike Slovenije.

Storitve tega programa KGZS, ki so posebej namenjene nosilcem in članom kmetijskih gospodarstev ter jim nudijo psihološko podporo ter ozaveščajo o pomenu duševnega zdravja v njihovem vsakdanjem življenju, izvaja svetovalka, ki ima diplomu iz živinoreje in je kot kmetijska svetovalka poklicno izkušena ter obsežno usposobljena na področju duševnega zdravja. Njeno strokovno ozadje ustreza pričakovanjem in priporočilom partnerjev ter udeležencev delavnic projekta »neMOČ PODEŽELJA«, tj. pozna kmetijstvo kot dejavnost in kmetovanje kot poseben družbeni kontekst. Prav tako je članica Slovenske skupnosti prakse v okviru projekta SafeHabitus.

Kot je navedeno zgoraj, njeno delo obsega dve področji: kurativno – konkretno psihološko podporo – in preventivno – ozaveščanje o pomenu duševnega zdravja. Program nudi psihosocialno svetovanje kmetom – predvsem posameznikom in parom – ki se soočajo s težavami v družinskih odnosih, težavami pri nasledstvu in upravljanju kmetij, težavami z zasvojenostjo ipd. Sodeluje z drugimi kmetijskimi svetovalci, zlasti na področjih poslovanja in prava, ter z nevladnimi organizacijami. Njeno delo s temi organizacijami vključuje iskanje nasvetov ali informacij v imenu kmetov/družin ali kot del postopka napotitve kmetov, ki potrebujejo dodatno podporo ali storitve.

Ozaveščanje dosega z udeležbo na dogodkih v živo za kmete ter sodelovanjem z različnimi mediji, kjer predstavlja svoje dejavnosti ter razpoložljive oblike podpore in poudarja, kako pomembno je dobro duševno zdravje za kakovost vsakodnevnega življenja na kmetiji. Ta vrsta preventivnih dejavnosti je pomembna za spodbujanje kmetov, da izboljšajo kakovosti svojega življenja, zato so bolj pripravljeni pristopiti k individualnim svetovanjem.

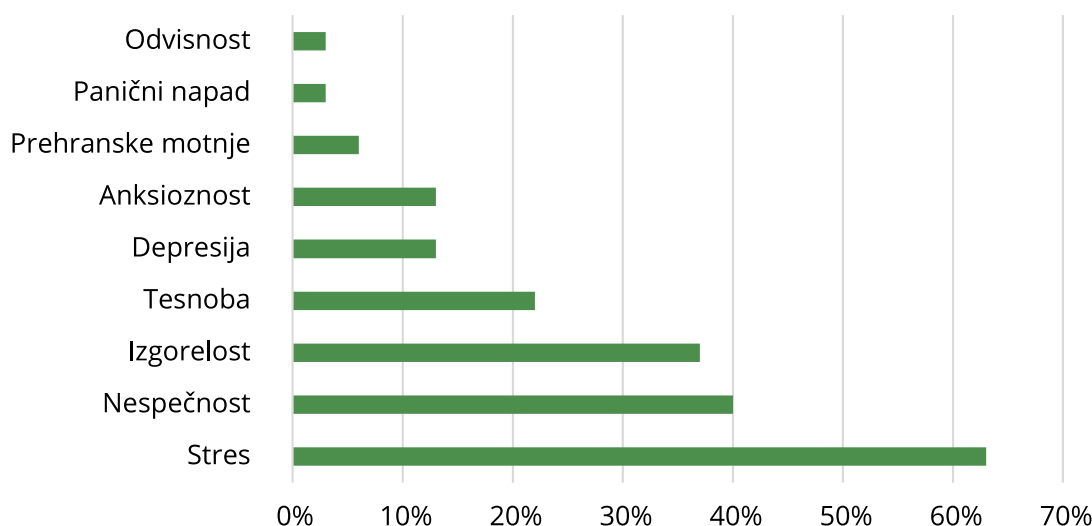
Več o storitvi si lahko ogledate v dveh video posnetkih (RTV SLO 2023, 2024) in intervjuju (Podjetni kmet 2024).

■ Glavni dosežki

Prvotni rezultati ankete »Duševno zdravje v kmetijstvu 2022–2024« (Pinterič 2024), ki jo je izvedla izvajalka psihosocialne storitve in je vključevala tako udeležence različnih predavanj in predstavitev kot tudi prejemnike psihosocialne podpore, kažejo na veliko potrebo po takih storitvah med kmeti: 68 % anketiranih kmetov bi jih želelo uporabljati, toda le 17 % anketirancev ima že izkušnje s tovrstno podporo.

Veliko potrebo po taki storitvi odražajo tudi drugi rezultati ankete. Grafikon 10 kaže, da 64 % anketiranih kmetov trpi za stresom, 40 % ima težave z nespečnostjo, 37 % pa z izgorelostjo. Rezultati ankete prav tako kažejo, da ima 43 % anketirancev življenjsko izkušnjo s hkrati več kot tremi težavami v duševnem zdravju.

Grafikon 10. Težave kmetov z duševnim zdravjem. Vir: Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije (Pinterič 2024).

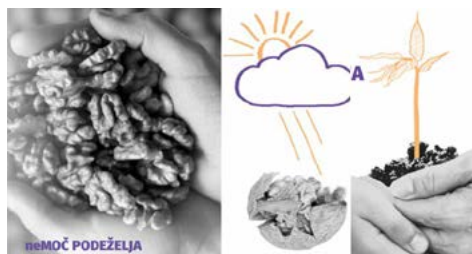
Kljub kratkemu trajanju storitve in nepripravljenosti uporabnikov, da bi o tem javno govorili, lahko poročamo o nekaterih rezultatih. Od 441 kmetov, ki so bili deležni svetovanja, jih je 45 ob evalvaciji storitve poročalo o izboljšanju svojega življenja. Dva primera nasilja v družini in dva primera samomorilnega vedenja sta bila pozitivno rešena s pomočjo storitve. Trije kmetje so bili tik pred tem, da opustijo kmetovanje, vendar so s psihosocialno podporo dosegli nekaj sprememb in nadaljujejo s kmetovanjem. Rezultati so vidni tudi na drugih področjih. Kmetje so poročali o boljši komunikaciji med družinskimi člani in manj nasilja nasploh. Povedali so, da so zaradi svetovanja probleme reševali lažje, z manj stresa in hitreje, da so boljše spali, potrebovali manj zdravil za depresijo in druge bolezni, da so se lažje soočali s težavami pri dedovanju in spoprijemali s težavami zaradi ločitve, bolezni, invalidnosti, smrti, pravnih postopkov ali drugih težav. Poudarili so, da jim je ta podpora veliko pomenila, saj so vedeli, da se lahko obrnejo na nekoga, ki jim stoji ob strani in jih razume.

Bodoči izzivi

Ta storitev v prihodnje zahteva povečanje ekipe – več osebja za administrativno in psihosocialno podporo ter interdisciplinarno mreženje – na področjih raziskav, povezovanja vseh profilov, ki so redno v stiku s kmeti, krepitev preventivnega izobraževalnega dela in mednarodnega sodelovanja. Ciljna skupina psihosocialnega svetovanja za kmete bi morala vključevati tudi kmetijske svetovalce, ki delajo s kmeti v stiski in se samostojno težko spoprijemajo s težkimi zgodbami s terena.

V času pisanja, maja 2024, še ni bilo znano, kako se bo storitev, za katero so kmetje izrazili veliko zanimanje, v prihodnje ohranjala in nadaljevala. O financiranju bo odločalo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Glede na dosedANJI uspeh programa je priporočljivo, da se financiranje nadaljuje, saj bi s tem podprli in razširili psihosocialne storitve za kmete in kmečke družine v Sloveniji.

Številni kmetje v Evropski uniji se soočajo s podobnimi izzivi, zato na podlagi uspeha tega programa predlagamo, da se podobna pobuda uvede tudi v drugih državah EU, predvsem v tistih, kjer tovrstna podpora ni uveljavljena. V prihodnje bi bilo priporočljivo, da take storitve postanejo sestavni del ponudbe storitev za kmete in kmečke družine v okviru Skupne kmetijske politike Evropske unije.

Slika 4. »Bolje je dvakrat vprašati, kot enkrat preslišati.« Vir: brošura neMOČ PODEŽELJA.

Fotografija 4. »Če smo pomirjeni sami s seboj, če smo stabilni, če vemo, kaj hočemo, če smo mirni, lahko sprejemamo boljše odločitve.« Vir fotografije: Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije, vir izjave: evalvacijski intervju z Lucijo Pinterič, projekt SafeHabitus.

 Viri

- Černič Istenič, M., Gregorec, N., Knežević Hočevar, D., Letina, D., Likar, D., Mager, A., Uršič, B. in Slovenc, M. (2021). *neMOČ PODEŽELJA* [spletni vir]. Ljubljana: Zveza slovenske podeželske mladine. Dostopno na: https://zspm.si/wp-content/uploads/2022/02/Brosura_neMOC_2022-02-21_web.pdf [dostop 21. 4. 2024].
- Černič Istenič, M., Šprah, L., Knežević Hočevar, D. in Cukut Krilič, S. (2022). *Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni: Končno poročilo* [spletni vir]. Ljubljana, Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dostopno na: <https://dmi.zrc-sazu.si/sites/default/files/Porocilo%20CRP%20%28V5-2028%29%20MCI.pdf> [dostop 10. 5. 2024].
- Pinterič, L. (2024). *Raziskava duševno zdravje v kmetijstvu 2022–2024* [neobjavljeno gradivo]. Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije.
- Podjetni kmet (2024). »Odgovornost za srečo je v vaših rokah« [spletni vir]. Dostopno na: <https://podjetnikmet.si/?p=4056> [dostop 10. 5. 2024].
- RTV SLO (2024). *Psihosocialna podpora kmetom* [spletni vir]. Dostopno na: <https://365.rtvlo.si/arhiv/ljudje-in-zemlja/175030977> [dostop 10. 5. 2024].
- RTV SLO (2023). *Podpora za obvladovanje stisk kmetov* [spletni vir]. Dostopno na: <https://prvi.rtvlo.si/podkast/od-setve-do-zetve/173251261/174967778> [dostop 10. 5. 2024].
- Roy, P. in Knežević Hočevar, D. (2019). Listening to a silent crisis: Men's suicide in rural and farming communities in Slovenia. *Revija za socialno politiku*, 26(2), str. 241–254.

SAFEHABITUS PARTNERJI

ZRC SAZU

**Financira
Evropska unija**

Financira Evropska unija. Vendar pa so izražena stališča in mnenja izključno stališča in mnenja avtorjev in ne odražajo nujno stališč in mnenj Evropske unije ali Evropske izvajalske agencije za raziskave (REA). Niti Evropska unija niti pristojni urad za dodeljevanje sredstev zanje ne moreta biti odgovorna.

SafeHabitus

E-pošta: safehabitusteam@teagasc.ie

www.safehabitusteam.eu

@SafeHabitus_eu

SafeHabitus

SafeHabitus

**Financira
Evropska unija**

Financira Evropska unija. Vendar pa so izražena stališča in mnenja izključno stališča in mnenja avtorjev in ne odražajo nujno stališč in mnenj Evropske unije ali Evropske izvajalske agencije za raziskave (REA). Niti Evropska unija niti pristojni urad za dodeljevanje sredstev zanje ne moreta biti odgovorna.

